Joan Gabriel
Borkman

Roca

JOAN GABRIEL BORKMAN

D'aquesta obra se n'ha fet un tiratge especial
de 100 exemplars en paper satinat

Enric Ibsen

JOAN GABRIEL BORKMAN

DRAMA EN QUATRE ACTES

Traducció de J. ROCA CUPULL

BARCELONA

Biblioteca popular de «L'Avenç»

1904

Tip. «L'Avenç»: Ronda de l'Universitat, 20

PREFACI

Temps endarrera, en una reunió d'escriptors russos, llegia jo l'ultima obra de l'Enric Ibsen. «Vaja! — va exclamar un d'ells. — L'Ibsen escriu ja com tot-hom. Es una desillusió. El drama mereix esser comprès i aplaudit per un public vulgar», afegí desdenyosament. Tant-de-bò fos veritat!

El fet es que l poeta sens revela en aquesta obra amb una franquesa tant potenta, que tota clarividencia especial es inutil, essent no més els cegos els qui continuaran no veient-hi. El seu art, encara que desembraçat de vels, es sempre l mateix. L'impressió que l'Ibsen reb de la vida i la que ns produeix dramatisant lo que ha vist i experimentat, no ha cambiat de naturalesa. A força de cercar el mobil dels nostres actes, ha arribat a percebre aquests mobils més clarament que ls mateixos actes. Solament els primers el fereixen, l'interessen, i són aquests els

que ns representa en en Borkman. Aquest home, aquest dipositari infidel, aquest fallit fraudulent, es un veritable *escorxat* moral. Les seves venes, els seus nirvis i els seus muscles, vui dir els seus sentiments, les seves impulsions i els seus pensaments, apareixen netament així que s'ha aixecat el vel del fet material, i produeixen un efecte extrany i fascinador. Jo no puc separar-ne ls ulls. Vès com es fet aquest home! Però es tant bonic! Això no té res de comú am les pilleries i tares de l'existencia aparent. Són energies, forces en acció, i aquestes forces obeeixen a un imperatiu noble, generós, diví. L'obra a la qual ajuden es el desenrotllament del germen immortal collocat en l'humanitat: es la fructificació de les riqueses que geuen en el fons de la terra; es el *crescite et multiplicamini* genesiac. Suposeu, en efecte, que un home té la conciencia de lo que es, la conciencia del seu esser real i de la seva funció elementaria, que n'estigui saturat, que no visqui més que per això, es a dir, pera cumplir el seu destí en aquest món, i tots els obstacles morals que trobarà no oferiran més resistencia a la seva voluntat que ls que les debils construccions de les nostres mans ofereixen als elements desencadenats.

Els desastres s'acumularan damunt de persones ignocentes, els cors més nobles sagnaran, les existencies seran destruides — com està tant pateticament exposat en aquest drama; — se sentiran els crits i les lamentacions, sense que

aquest home s deturi un sol moment, fins que trobi una força superior a la seva, la de la societat armada contra l'individu que obra sol, en la plenitud de la seva independencia. Aleshores, si es un bon home, baixarà l cap i se declararà mort, comprenent que l seu paper ha acabat i que l'esperit de voluntat individual, que acaba sempre per fer una victima de qui l posseeix, però sense l qual res d'universal, res de veritablement humà s realisa, passarà a una altra ànima, suscitarà una altra individualitat. Si, al contrari, es un Borkman, un ser ubriagat per l'illusió vital, s'obstinarà, encara que s vegi reduit a l'impotencia, s'alimentarà am vanes esperances, se tancarà en el seu somni i continuarà creient-lo realisable per ell sol, mentres la vida seguirà la seva marxa i uns altres executaran els plans que ell ha concebut, i una vegada més se demostrarà aquesta veritat atuidora pera moltes ànimes, fins entre les més fortes, de que «si l principi d'individualitat es necessari pera l desenrotllament de la raça, cap individu especial li es indispensable».

I en Borkman, a dir veritat, no es pas una ànima idealment forta; no es l'*home sol* somniat per l'Ibsen.

En Borkman ha cregut a un amic i li ha confiat els secrets del seu geni. Pera fer-sel seu definitivament, li ha sacrificat una dòna, l'Ella Rentheim, a la qual estimaven tots dos, però que ella solament estimava an en Joan Gabriel. «Una dòna, després de tot, pot substituir-se per

una altra dòna», ha pensat ell. I pera fer impossible l matrimoni entre ell i l'Ella Rentheim, se casa am la germana bessona d'aquesta ultima. Però va enganyar-se. L'individualitat es més forta que l parentiu més proxim, més forta que la comunitat de naixença. La senyora Borkman no té altra identitat am la seva germana que l'energia i la bellesa: tot lo demés es ben diferent. Més ben dit, els mateixos principis reben, passant de l'una a l'altra, realisacions diferentes. Lo que en l'Ella es noblesa, es orgull en la Gunilda; en lo que la primera es constant, la segona s mostra implacable; l'instint maternal que la vella soltera, mare adoptiva, sent am la mateixa potencia que la veritable mare, es sacrifici en l'una i exigencia en l'altra. En fi, l'Ella sens apareix com l'encarnació de la pietat, i Gunilda com la de la justicia; però no de la justicia del cor, d'aquesta justicia eternal que percebeix les causes i els pensaments secrets, sinó de la justicia de la raó, de la justicia humana, que no veu més que ls resultats i que ls actes patents.

Vet-aquí quina dòna, quin jutge despiëtat, quin enemic més implacable que tots els altres troba en Joan Gabriel Borkman al seu costat quan es victima de la traició del seu amic, d'aquest amic an el qual l'Ella Rentheim no s'ha deixat sacrificar, an el qual no ha volgut, i que s'ha venjat d'aquesta manera. En Borkman havia confiat a un altre ser pensaments, resolucions i actes que no arrancaven, segons sa propria convicció, sinó del seu for intern i contraries a les

regles socials. I aquest ser l'ha entregat a la societat ofesa, la qual, brutalment, l'ha empresonat com un malfactor. En realitat, en Joan Gabriel Borkman es castigat per haver cregut que necessitava un apoi exterior i també per haver-se confiat a un altre home, per haver *tingut un amic.*

La frase d'Ibsen «l'home fort es l'home sol» apareix aquí am tota la seva esfereidora grandesa. «Sou ditxosos vosaltres els que trobeu el medi de tenir amics», escrivia l mestre noruec an en Jordi Brandes. Tenir amics! Però l que n té no s'afebleix? Això no implica una partició de maneres de veure i d'idees, la necessitat d'entregar-se, cor, ànima i esperit?

Un home tant enter, tant sincer com l'Ibsen, no comprèn d'altra manera l'amistat: no la comprèn sense una confiança absoluta. Tenir confiança? Però, en qui tenir-ne? De qui pot estar-se segur que no ns traeixi, quan s'ha de vetllar séns treva pera no trair-se un mateix? No es més aviat la desconfiança la regla de l'home que no compta ni vol comptar no més que am les seves propries forces? Mireu en Borkman mestre d'ell mateix, curat de l'amistat i de la confiança, més ferm d'esperit que mai, però ai! impotent. (Perquè es aquest l'element tragic de la seva situació. I que n'hi ha d'altres que s troben en el seu cas!) Mireu com tracta a la sola persona que li ha sigut fidel, el bon poeta Foldal, un illusionat com ell, però un illusionat de naixença, i per consegüent un ser feliç, mentres

que l'illusió den Borkman es un estat accidental, que una bufada de realitat esfumarà pera mostrar-li la seva miseria, pera entregar-lo definitivament a la mort, a la qual pertany ja fa temps. En Borkman tracta an en Foldal com si fos un inferior seu, i en Foldal deixa fer, sentint, en efecte, l'immensa superioritat sobre d'ell den Joan Gabriel Borkman. La fe: vet-aquí lo que en Borkman li demana, com la Divinitat la demana a l'home, i en Foldal l'hi dóna, i li dóna tot lo demés per torna: la seva fortuna, el seu temps, les confidencies del seu cor senzill. Però tot això passa en el regne de les ombres. Es un fantasma que domina i n'aniquil·a un altre, i la cosa es a la vegada risible i esfereidora. La realitat es l'Ella Rentheim; es l'humil existencia d'un ser sacrificat als interessos generals; es el cor sacrificat al geni; es la dòna sacrificada a l'home. L'Ibsen, esperit sincer abans que tot, no dissimula en lloc l'immensa anyorança que li deixa al cor l'ideal de voluntat inflexible i independent que arrocega l seu pensament.

Aquesta anyorança la veiem en l'especie de tendresa am que ns pinta l'imatge de la veritable dòna, conciencia profonda de l'home i la seva conçoladora suprema. L'Ella Rentheim, després de recordar an en Borkman els actes que ell hauria preferit oblidar, el fa sortir del cercle encantat en que s'havia tancat am les seves illusions, el fa sortir de la seva habitació solitaria, i quan, ubriagat per l'aire lliure an el qual ja no estava acostumat, dominat pel vertic, per la

follia, sen va en busca de la quimera, ella no l'abandona i el segueix fins a la mort. Ella tanca els ulls de l'halucinat, que s'han apagat davant de l'espectacle del món real, d'aquest món de progrés i de forces posades en moviment del qual hauria volgut esser el creador i que s crea tot sol, sense la seva ajuda, pel treball d'altres esperits semblants al seu i que l'han substituit.

Aquestes són les idees que m suggereixen el veure cara a cara en Borkman i l'Ella, i seguint amb ella, una clara nit d'hivern, el gran home, el pobre home en l'ascenció a un turó desde l qual se veu el *fiord* solcat de vapors, les fabriques que treballen dia i nit i la montanya que entrega a l'home tots els seus tresors amagats, vers la qual ell extén els braços amb un crit suprem; crit d'amor, d'anyorança i d'agonia. I quan les dues dònes, l'Ella, el cor de la qual ha tingut sempre compassïó per la desgracia, i la Gunilda, que la majestat de la mort ha commogut i rendit, s'uneixen a l'ultim pera desitjar el repòs a qui, segons elles, havia ofès la llei de l'amor, voldria dir-los: «No es pas veritat! Aquest home, el cor del qual *ha estat oprès per una mà de ferro i de glaç*, ha conegut un amor més potent i més gran que l que vosaltres en coneixeu el sentit i la noció. Aquest home ha estimat el pervindre, aquest home ha estimat l'humanitat futura i els temps i les races que vindran, i tot lo que n precipita l'adveniment. I a causa d'això no hauria hagut d'acostar-se a

lo que vivia aprop d'ell, fins al punt de perdre la seva independencia. Ell no tenia l dret d'estimar-te, Ella Rentheim, i no tenia l dret de comptar en un amic, en un altre que no fos ell mateix. I per haver-ho fet ha sucumbit.»

Vet-aquí lo que m suggereix aquest drama. A molts altres els inspirarà pensaments distints; perquè l'Ibsen, am l'admirable honradesa del seu esperit i del seu art, i malgrat la força de les seves propries conviccions, deixa a cada hú de nosaltres en llibertat de pensar segons la natura de la seva ànima i de la seva intelligencia, considerant-se ditxós solament si ha fet viure i treballar l'una i l'altra. Es lo que l diferencía considerablement den Jordi Sand, de l'Alexandre Dumas i d'altres esperits emparentats amb el seu.

Lo que es igualment remarcable es la sollicitut que posa en precisar les idees i els caracters que ens presenta, no donant mai lloc a equivocacions. Ho fa com artista, per efectes de contrast, collocant, per exemple, al costat de la figura den Borkman, la del seu fill Eduart, un veritable *epigone,* que ha heretat del seu pare l'independencia de voluntat separant tota consideració que l molesti, però privat del pensament que an en Joan Gabriel li donava grandesa, i no tenint desde aleshores, per finalitat de la seva vida, més que la satisfacció personal, el goig egoista. Si l'Eduart també repelleix les persones que l'estimen, a l'Ella, que l'ha cuidat durant la seva infantesa, i a la Gunilda, la seva mare, que l des-

tina a una obra de rehabilitació, no ho fa pas pera seguir una idea ni fer viure «milions d'essers humans», sinó pera seguir una aventurera, la senyora Wilton, i pera *viure, viure, viure!* ell mateix, com exclama en un vertic d'egoisme, anant-sen darrera d'aquesta dòna i deixant la tragedia de familia que se solucioni com puga. Es vegent l'acte d'independencia individual cobrint-se de ridicol i de vergonya així que s veu privat d'un ideal noble que regoneixem que la seva grandesa i la seva bellesa no eren sinó la grandesa i la bellesa de l'idea que l'inspirava.

M. Prozor

1897.

PERSONATGES

JOAN GABRIEL BORKMAN.
GUNILDA BORKMAN, sa muller.
EDUART, llur fill.
ELLA RENTHEIM, germana bessona de la senyora Borkman.
FANNY WILTON.
GUILLEM FOLDAL.
FRIDA, sa filla.
MALENA, cambrera.

L'acció passa, al caient d'una tarda d'hivern, en la casa pairal dels Rentheim, als afòres de la capital.

Aquesta obra va representar-se per primera vegada en llengua catalana en el Teatre de les Arts, per la companyia del «Teatre Intim», la nit del 30 de Novembre de 1903, baix el següent repartiment: JOAN GABRIEL BORKMAN, Sr. Gimenez; GUNILDA BORKMAN, senyoreta Ferrer; EDUART BORKMAN, senyor Cunill; ELLA RENTHEIM, Sra. Panadès; FANNY WILTON, Srta. Vallespir; GUILLEM FOLDAL, senyor Puiggarí; FRIDA, Srta. Cazorla; MALENA, senyoreta Roca.

Director artistic: D. Adrià Gual.

ACTE PRIMER

Planta baixa de la casa. Mobles antics, deslluits. Una porta am vidrieres fa comunicar el saló amb una peça vidriada del fons que dóna, per una finestra, an el jardí, que s distingeix en el crepuscol. Cauen petits borrallons de neu. A la dreta, la porta del vestibol. Més aprop, una vella estufa de ferro, ont espurneja un bon foc. En el segon terme, a l'esquerra, una porteta. Més endavant, en el mateix costat, una finestra am pesantes cortines, tirades. Entre la porta i la finestra, un sofà i una tauleta coberta am tapit. Damunt de la taula, un quinqué encès, amb el seu pampol corresponent. Al costat de l'estufa, una poltrona amb espatller alt. La senyora Borkman està asseguda en el canapè, fent ganxet. Es una senyora d'edat, seria, d'aspecte noble però fred, de cabellera espessa i grisa, de mans transparentes i fines. Porta un vestit fosc, de bona seda, un xic passat de moda, i un fixú damunt de les espatlles. Desprès d'un moment de silenci i d'immobilitat, se senten els cascabells d'un trineu que passa. La senyora Borkman para l'orella i els seus ulls brillen d'alegria.

SENYORA BORKMAN *(murmurant, com sense voler.)* L'Eduart! Ja era hora. *(S'aixeca, separa un xic les cortines, mira per la finestra i, desillusionada veient que s'ha equivocat, torna a seure, posant-se a treballar de nou. Entra la Malena, venint del vestibol, portant una safata amb una targeta de visita.)*

SENYORA BORKMAN *(vivament).* — Encara no ha vingut el senyoret Eduart?

MALENA. — No, senyora; però hi ha una senyora que...

SENYORA BORKMAN *(deixant de treballar).* — La senyora Wilton, probablement.

MALENA *(acostant-se).* — No; no la conec pas la senyora que s'espera.

SENYORA BORKMAN *(agafant la targeta).* A veure. *(Llegeix el nom, s'aixeca d'un bot i mira fixament la Malena).* — Estas ben segura que es aquesta senyora que m demana?

MALENA. — Sí, senyora.

SENYORA BORKMAN. — I diu que es a la senyora Borkman a qui vol parlar?

MALENA. — Sí, senyora.

SENYORA BORKMAN *(am sequedat i decisió).* — Està bé. Fes-la entrar. *(La Malena obre la porta, retirant-se després. Entra la senyoreta Ella Rentheim. S'assembla molt a la seva germana, però la seva cara reflexa més aviat el sofriment que la duresa de cor. Té encara traces d'una bellesa expressiva. La seva abundant cabellera, d'un blanc argen-*

tat, cau naturalment en bucles damunt del seu ample front. Porta un barret de vellut, i un vestit i un abric folrat de la mateixa roba. Les dugues germanes s'examinen un instant en silenci. Se veu que cada una d'elles espera que l'altra sigui la primera que parli.)

ELLA RENTHEIM *(desde l llindar de la porta, sense moure-s).* — Sí, sóc jo, Gunilda. T'estranya veure-m aquí?

SENYORA BORKMAN *(dreta, immobil, entre l canapè i la taula).* — Vols dir que no t'has equivocat de porta? L'intendent viu al costat.

ELLA RENTHEIM. — No es pas a casa de l'intendent que vinc avui.

SENYORA BORKMAN. — Que pot-ser m'has de dir alguna cosa?

ELLA RENTHEIM. — Sí. Voldria parlar-te un moment.

SENYORA BORKMAN *(avançant).* — Entra, doncs, i seu.

ELLA RENTHEIM. — Gracies. M'estimo més estar dreta.

SENYORA BORKMAN. — Com tu vulguis. Al menos, desabriga-t.

ELLA RENTHEIM *(descordant-se l'abric).* — Gracies. S'hi està calentó, aquí.

SENYORA BORKMAN. — Jo, sempre hi tinc fret.

ELLA RENTHEIM *(mirant-la, apoiant el braç en l'espatller de la poltrona).* — Aviat farà vuit anys que no ns havem vist, Gunilda.

SENYORA BORKMAN *(fredament).* — O, més ben dit, que no ns havem parlat.

ELLA RENTHEIM. — Sí, que no ns havem parlat, es cert. Tu m'has vist de tant en tant, quan venia a casa l'intendent, una vegada a l'any.

SENYORA BORKMAN. — T'he vist una o dugues vegades.

ELLA RENTHEIM. — Jo també t'he vist una o dugues vegades, allí, a la finestra.

SENYORA BORKMAN. — A travers de les cortines. Oh! Tens bona vista. *(Am veu dura i tallant.)* L'ultima vegada que varem parlar va esser aquí, en aquesta cambra...

ELLA RENTHEIM *(evasivament).* — Sí, sí, Gunilda. Ja men recordo.

SENYORA BORKMAN. — Era una setmana abans de... de que l deixessin anar...

ELLA RENTHEIM *(avançant).* — No despertis aquests records!

SENYORA BORKMAN *(am veu sorda, però ferma).* — Una setmana abans de que posessin en llibertat... el director Borkman.

ELLA RENTHEIM *(avançant vers el primer terme).* — Sí, sí, sí! Me recordo de tot... Però això fa massa mal... Oh!

SENYORA BORKMAN *(sordament).* — No obstant, una no s pot despendre d'aquests records! S'hi pensa sempre! *(Amb impetuositat, juntant les mans.)* No! Es impossible! No m'hi acostumaré mai! Que una cosa així... monstruosa... hagi pogut ferir una

familia... una familia com la nostra! Fixa-t'hi bé! Una bona familia com la nostra! Que un semblant horror hagi pogut caure sobre la nostra familia!

ELLA RENTHEIM.— Ah! Gunilda! No ha sigut pas ella sola la que ha rebut: també n'hi ha d'altres.

SENYORA BORKMAN. — Sí, es veritat; però totes aquestes altres families no m'importen gran cosa. De què s tracta per elles? D'alguns diners, d'alguns valors; mentres que nosaltres... Jo! L'Eduart! L'Eduart, que no era més que un noi! *(Exaltant-se cada vegada més.)* La vergonya, el deshonor, ferint persones innocentes! L'odiós deshonor, tant terrible de soportar! I la ruína, per torna!

ELLA RENTHEIM *(am precaució).* — Escolta, Gunilda: com s'ho pren ell, tot això?

SENYORA BORKMAN. — Qui, l'Eduart?

ELLA RENTHEIM.—No: ell mateix. Com s'ho pren això?

SENYORA BORKMAN *(fent una mueca ironica i menyspreant).* — Que t creus que li pregunto?

ELLA RENTHEIM. — No li preguntes? No tens pas necessitat de preguntar-li. Tu...

SENYORA BORKMAN *(mirant-la admirada).* — Ah! Que t creus que visc amb ell? Que pujo a veure-l? Que ns trobem?

ELLA RENTHEIM. — No us trobeu?

SENYORA BORKMAN *(continuant en el mateix*

to). — Un home que ha estat cinc anys a la presó! *(Tapant-se la cara am les mans.)* Quin enviliment! Quina vergonya! *(Redreçant-se.)* Quan penso lo que significava abans el nom den Joan Gabriel Borkman! No, no, no! Mai més, mai més vui tornar-lo a veure! Mai més!

Ella Rentheim *(mirant-la un moment).* — Tens el cor ben dur, Gunilda,

Senyora Borkman. — Per ell, sí.

Ella Rentheim. — Que per ventura no es el teu marit?

Senyora Borkman. — Ja sabs bé prou que davant del tribunal va imputar-me que jo vaig esser la primera causa de la seva ruína. Va parlar dels meus gastos...

Ella Rentheim *(am precaució).* — Vols dir que no hi ha alguna cosa de veritat en lo que va dir?

Senyora Borkman. — Qui, si no ell mateix, impulsava a gastar? Mai trobava re prou magnific.

Ella Rentheim. — Ja ho sé. Però tu hauries hagut d'oposar-t'hi, i no vas fer-ho.

Senyora Borkman.—Jo no sabia que no era seu el diner que m donava per gastar. No obstant, ell n'ha gastat dèu vegades més que jo.

Ella Rentheim *(am dolcesa).* — Déu meu! La seva posició pot-ser ho exigia... fins a cert punt.

Senyora Borkman *(am somriure amarc).* —

Ah, sí! Haviem de figurar! En quant an això, ja t'asseguro que ell en sabia. Anava en cotxe de quatre cavalls, com un rei. Volia que l reverenciessin i s'humiliessin davant d'ell com si fos un rei. *(Rient)*. I d'un cap a l'altre del país no l'anomenaven d'altra manera que amb el seu nom de fonts, com se fa amb el rei: «Joan Gabriel... Joan Gabriel...» Tot-hom sabia qui era l gran «Joan Gabriel».

Ella Rentheim *(amb entusiasme)*. — Sí: en aquell temps era gran: tu ho sabs bé prou.

Senyora Borkman. — O al menos ho semblava. Mai va dir-me una paraula de la seva veritable situació; mai va deixar-me sospitar d'on li venien els diners.

Ella Rentheim. — No, no... Ningú ho sospitava.

Senyora Borkman.—Que se m'endona dels altres! A mi havia de dir-me-la, la veritat, i mai me la va dir. Sempre m'ha enganyat... m'ha enganyat descaradament.

Ella Rentheim *(interrompent-la)*. — Ell no t'ha enganyat, Gunilda: pot-ser ha dissimulat, però no ha mentit.

Senyora Borkman.—Oh! Dóna-li l nom que vulguis, que l nom no cambiarà la cosa... En fi, tot sen va anar a rodar, tot. De tant esplendor no va quedar-ne res.

Ella Rentheim *(apart)*. — Sí: tot sen va anar a rodar... per ell... i per altres.

Senyora Borkman *(redreçant-se, amenaça-*

dora). — Però jo t juro, Ella, que no m rendiré pas! Arribarà l'hora de la rehabilitació! Jo faré que arribi!

Ella Rentheim *(sorpresa).* — La rehabilitació? Què vols dir?

Senyora Borkman. — La rehabilitació del nom, de l'honor i de la fortuna! La rehabilitació de la meva persona! Es això lo que vui dir! I jo tinc qui ho farà tot això, Ella... qui rentarà tot lo que ha sigut embrutat pel director Borkman...

Ella Rentheim. — Gunilda! Gunilda!

Senyora Borkman *(amb exaltació creixent).* — Hi ha un venjador que sabrà reparar tot el mal que m'ha fet son pare.

Ella Rentheim. — Ah! Parles de l'Eduart?

Senyora Borkman. — Sí, de l'Eduart, del meu fill estimat! Ell sabrà rehabilitar la familia, la casa, el nom que porta, tot lo que pot rehabilitar-se. Pot-ser anirà més lluny, encara.

Ella Rentheim. — I com ho farà tot això?

Senyora Borkman. — Veurem. Encara no ho sé... No més sé que cal que això s faci. Es precís. *(Mirant-la.)* Escolta, Ella: tu no has tingut la mateixa idea desde quan l'Eduart era petit?

Ella Rentheim. — No; no m'ha preocupat gaire això.

Senyora Borkman. — Doncs, per què vas encarregar-te d'ell quan la tempestat va desencadenar-se damunt d'aquesta casa?

ELLA RENTHEIM. —Perquè no estaves en estat d'ocupar-ten tu mateixa, Gunilda.

SENYORA BORKMAN. — Es cert; no estava en estat... En quant al seu pare, tenia una excusa legal: estava incapacitat per la llei... Oh! Ben incapacitat!

ELLA RENTHEIM *(indignada)*. — Ah! Sembla impossible que puguis parlar així! Tu!

SENYORA BORKMAN *(amb una expressió verinosa)*. — I pensar que tu no vas refusar d'encarregar-te d'un fill den Joan-Gabriel! Com si aquest noi hagués sigut teu! No vas témer de pendre-mel i d'endur-te-len a casa teva. I l'has tingut molts anys. Ja era quasi un home quan va deixar-te. *(Mirant-la am desconfiança)*. Per què ho has fet, això, Ella? Digues. Per què l'has tingut tant temps?

ELLA RENTHEIM. — L'estimava tant!

SENYORA BORKMAN. — Més que jo... la seva mare?

ELLA RENTHEIM *(evasivament)*. — No ho sé. Com que l'Eduart, quan era petit, tenia una complexió una mica dèbila...

SENYORA BORKMAN. — Dèbila? L'Eduart?

ELLA RENTHEIM. — Sí. Al menos ho semblava... en aquella epoca. Ja sabs que allà baix, a la costa, l'aire es més temperat que aquí.

SENYORA BORKMAN *(am somriure amarc)*. — De debò? *(Rapidament)*. Es just. Tu has fet molt per l'Eduart. *(Cambiant de to)*. Déu meu! Es clar: tu tenies medis.

(Somrient.) Vas tenir tanta sort, Ella! Tot lo que era teu va salvar-se.

ELLA RENTHEIM *(ofesa)*. — No vaig intervenir-hi per re: t'ho juro. Fins molt temps després no vaig saber que l meu deposit estava assegurat.

SENYORA BORKMAN. — Sí, sí... Jo no hi entenc re, en tot això. Lo que dic es que vas estar de sort. *(Am mirada interrogadora.)* Però, veiam: quan més tard, i de ta plana voluntat, vas encarregar-te d'educar el meu Eduart, quin era l mobil que t guiava?

ELLA RENTHEIM *(mirant-la)*.—El mobil?

SENYORA BORKMAN.—Sí: tu devies tenir una intenció, un fi. Què volies fer-ne de l'Eduart? A què l destinaves?

ELLA RENTHEIM. *(lentament)*. — Volia fer-ne un home ditxós, conduir-lo per la via que porta a la felicitat.

SENYORA BORKMAN *(amb una mueca desdenyosa)*. — Ah, bah! Els que s troben com nosaltres tenen altres mals-de-cap que pensar en la llur felicitat.

ELLA RENTHEIM. — Com? Què vols dir?

SENYORA BORKMAN *(am mirada grave, obrint molt els ulls)*. — Primer de tot, l'Eduart ha d'escampar un tal esclat de llum al voltant d'ell, que ningú, en tot el país, s'adoni de l'ombra projectada pel seu pare i que cobreix an el meu fill i a mi.

ELLA RENTHEIM *(am mirada escrutadora)*. —

Digues, Gunilda: aquest fi de la seva existencia se l'ha proposat ell mateix...?

SENYORA BORKMAN *(admirada)*. — Sí. Així ho espero.

ELLA RENTHEIM. — ... o pot-ser ets tu qui li imposa?

SENYORA BORKMAN *(am sequedat)*. — Tant per l'Eduart com per mi la finalitat es la mateixa.

ELLA RENTHEIM *(lentament, am to inquiet)*. — N'estas ben segura del teu fill, Gunilda?

SENYORA BORKMAN *(am triomf mal dissimulat)*. — Sí! Gracies a Déu, n'estic ben segura d'ell.

ELLA RENTHEIM. — Així, doncs, deus considerar-te feliça, a pesar de tot.

SENYORA BORKMAN. — De certa manera, sí, ho sóc... Però la tempestat ronca sempre, com pots suposar, i de quan en quan se desencadena.

ELLA RENTHEIM *(cambiant de to)*. — Digues... Parlem-ne ara, ja que per això he vingut.

SENYORA BORKMAN.—De què s tracta?

ELLA RENTHEIM. — D'alguna cosa que vui preguntar-te. L'Eduart no viu aquí, am vosaltres, oi?

SENYORA BORKMAN *(am duresa)*. — Tu sabs bé prou que l'Eduart no hi pot viure aquí, am mi: ha de viure a ciutat.

ELLA RENTHEIM.—Així m'ho ha escrit.

SENYORA BORKMAN. — Els seus estudis ho

exigeixen. Però cada tarda ve a veure-m una estona.

ELLA RENTHEIM.—Ho sé. Que podria veure-l ara i parlar-hi?

SENYORA BORKMAN. — Encara no ha vingut avui. L'estic esperant d'un moment a l'altre.

ELLA RENTHEIM. — Però si ja es aquí, Gunilda: el sento caminar al damunt nostre.

SENYORA BORKMAN *(amb un rapid cop d'ull).* — Allà dalt, en la sala gran?

ELLA RENTHEIM. — Sí. El sento caminar, d'ençà que sóc aquí.

SENYORA BORKMAN *(desviant els ulls).* — No es an ell que sents, Ella.

ELLA RENTHEIM *(sorpresa).*—No es l'Eduart? *(Am to de dubte).* Doncs, qui es, digues?

SENYORA BORKMAN.— El director Borkman.

ELLA RENTHEIM *(en veu baixa, reprimint un sentiment de dolor).* — En Borkman! En Joan-Gabriel Borkman!

SENYORA BORKMAN. — Tot l'any, desde l matí fins a la nit, camina així, amunt i avall: va i ve.

ELLA RENTHEIM. — He sentit dir, efectivament, que...

SENYORA BORKMAN.—Ho crec ben bé... Sen parla massa de nosaltres, per tots aquests volts.

ELLA RENTHEIM. — Es l'Eduart qui me n'ha dit alguna cosa... en les seves cartes. Jo sabia per ell que l seu pare estava quasi

sempre sol... allà dalt... i que tu vivies aquí baix.

SENYORA BORKMAN.—Sí, Ella .. Aquesta es la nostra vida... d'ençà que van tornar-mel... després que van deixar-lo anar... ja fa vuit anys llargs.

ELLA RENTHEIM. — Però mai he pensat que això fos cert, que això fos possible...

SENYORA BORKMAN *(baixant el cap)*.—Doncs, es veritat. I mai podrà esser d'altra manera.

ELLA RENTHEIM *(mirant-la)*. — Quina vida més horrible, Gunilda! No t sembla?

SENYORA BORKMAN. — Sí, Ella, horrible, efectivament. Aviat no tindré prou forces per soportar-ho.

ELLA RENTHEIM. – Ho comprenc.

SENYORA BORKMAN. — Sentir sempre ressonar els seus passos al damunt meu! Això comença de bon matí i no acaba fins a la nit. Ressona tant aquesta cambra!

ELLA RENTHEIM. — Es veritat: ressona molt.

SENYORA BORKMAN.—Devegades me sembla que allà dalt, damunt del meu cap, hi viu un llop malalt que s passeja amunt i avall de la seva gabia. *(Baix, parant l'orella.)* Escolta! No sents el llop? Camina, camina, sense aturar-se un moment.

ELLA RENTHEIM *(am precaució)*. — I això no podrà cambiar mai, Gunilda?

SENYORA BORKMAN *(resoludament)*. — Ell no ha fet mai re per conseguir-ho.

ELLA RENTHEIM. — Però no podries donar el primer pas, tu?

SENYORA BORKMAN (*redreçant-se*). — Jo? Després de l'odiosa manera com s'ha portat am mi? No, mai! Deixem que l llop visqui en la seva gabia i que s'hi passegi tant com vulgui.

ELLA RENTHEIM. — M'ofego, aquí. Permet-me que m tregui l'abric.

SENYORA BORKMAN. — Ja t'havia dit que ho fessis.

(L'Ella Rentheim deixa l'abric i el barret damunt d'una cadira d'aprop de la porta d'entrada.)

ELLA RENTHEIM. — No t'ha passat mai trobar-lo fòra?

SENYORA BORKMAN (*am somriure amarc*). — Davant de gent, no es això?

ELLA RENTHEIM. — No: a fòra, quan surt a pendre l'aire, pel bosc o...

SENYORA BORKMAN. — El director Borkman no surt mai.

ELLA RENTHEIM. — Com? Ni a la nit, am la fosca?

SENYORA BORKMAN. — Mai.

ELLA RENTHEIM (*emocionada*). — Li manca l coratge!

SENYORA BORKMAN. — Així ho sembla. El seu abric i el seu barret són allí, penjats a l'armari de paret del vestibol... Ja sabs...

ELLA RENTHEIM (*somniosa*). — L'armari ont ens amagavem quan erem petites...

SENYORA BORKMAN *(signant que sí amb el cap).* — Devegades al vespre, molt tard, sento que baixa, per agafar l'abric i el barret; però s'atura a mitja escala i se n'entorna a dalt. I novament el torno a sentir caminar.

ELLA RENTHEIM *(am dolcesa).* — I no ve mai a veure-l cap dels seus amics d'altre temps?

SENYORA BORKMAN. — No n té d'amics d'altre temps.

ELLA RENTHEIM. — Doncs abans en tenia molts.

SENYORA BORKMAN. — Ha fet lo que calia per desfer-sen. Era una amistat costosa... la den Joan Gabriel.

ELLA RENTHEIM. — Es ben veritat.

SENYORA BORKMAN *(alterant-se).* — Altrament, es precís ser molt mesquí, molt baix i molt covard per donar tant valor al miserable diner que ls hagi pogut fer perdre... No més que diner: res més.

ELLA RENTHEIM *(sense fer cas de les anteriors paraules).* — Així, doncs, viu sol, allí dalt, sol.

SENYORA BORKMAN. — Sembla que sí. No obstant, m'han dit que de tant en tant ve a veure-l un vell copista.

ELLA RENTHEIM. — Ah! Que pot-ser es un tal Foldal? Sé que eren amics quan eren joves.

SENYORA BORKMAN. — Crec que sí. Jo no l conec, perquè no venia a les nostres re-

unions... en el temps en que n donavem.

ELLA RENTHEIM. — I ara ve a fer companyia an en Borkman?

SENYORA BORKMAN. — Sí. Sembla que no sen dóna de menos. Es veritat, perxò, que ve a la nit, protegit per la fosca.

ELLA RENTHEIM. — Aquest Foldal... no es una de les victimes de la bancarrota?

SENYORA BORKMAN *(negligentment)*. — Sí. Me sembla recordar que hi va perdre algun diner. De segur que devia esser poca cosa.

ELLA RENTHEIM *(remarcant lleugerament les paraules)*. — Era tot lo que posseía.

SENYORA BORKMAN. — Ah! Déu meu! De segur que aquest *tot* no era gran cosa. No val la pena de parlar-ne.

ELLA RENTHEIM. — En el procés no van parlar-ne pas: en Foldal va callar.

SENYORA BORKMAN. — No obstant, l'Eduart l'ha indemnisat de sobres d'aquesta bagatela.

ELLA RENTHEIM *(admirada)*. — L'Eduart? De quina manera?

SENYORA BORKMAN. — Donant lliçons a la filla petita den Foldal. Ell s'ha cuidat d'educar-la, i gracies an ell potser farà la seva via. Al menos podrà guanyar-se la vida. El seu pare no hauria pogut fer tant per ella.

ELLA RENTHEIM.— No deu estar en bona posició, el seu pare.

SENYORA BORKMAN. — L'Eduart també li ha ensenyat de musica, i en sab lo suficient per venir a tocar el piano allà dalt, a les habitacions d'ell.

ELLA RENTHEIM. — Així, doncs, continua agradant-li la musica?

SENYORA BORKMAN.—Sí. A dalt hi té l piano que vas enviar-nos abans... abans de que ell tornés.

ELLA RENTHEIM. — I es aquest el piano que ella toca?

SENYORA BORKMAN. — Sí. De tant en tant... al vespre... L'Eduart ho va combinar així.

ELLA RENTHEIM.—La pobra noia té de caminar molt per venir de ciutat fins aquí i entornar-sen.

SENYORA BORKMAN. — No ho creguis. L'Eduart l'ha feta invitar per una senyora que viu en el nostre veinat, i ara s'està a casa d'ella. La senyora Wilton...

ELLA RENTHEIM *(vivament)*. — La senyora Wilton!

SENYORA BORKMAN. — Una senyora molt rica. No la coneixes tu.

ELLA RENTHEIM. — N'he sentit a parlar. La senyora Fanny Wilton, veritat?

SENYORA BORKMAN.—Aquesta mateixa.

ELLA RENTHEIM. — L'Eduart m'ha parlat d'ella en moltes de les seves cartes. Que ha vingut a viure aprop d'aquí?

SENYORA BORKMAN.—Sí: fa un quant temps que viuen una torre que ha llogat aquí a la vera.

ELLA RENTHEIM *(un xic excitada).* — Diuen que està divorciada...

SENYORA BORKMAN. — Oh! Ja fa molt temps que l seu marit deu esser mort.

ELLA RENTHEIM.—Sí; però sembla que s'havien divorcïat. Diuen que va esser ella qui va demanar el divorci.

SENYORA BORKMAN.—No era pas culpa seva: el seu marit l'havia abandonada.

ELLA RENTHEIM.—Ja la coneixes bé, Gunilda?

SENYORA BORKMAN.—Sí. Prou que la conec! Viu molt aprop d'aquí i ve a veure-m de tant en tant.

ELLA RENTHEIM.—T'agrada?

SENYORA BORKMAN. — Es tant intelligenta! Es tant clara la seva manera de judicar!

ELLA RENTHEIM. — De judicar les persones, no es veritat?

SENYORA BORKMAN.—Sí, això sobre tot. L'Eduart, per ella, ha sigut un veritable objecte d'estudi. El coneix a fons... tots els replecs de la seva ànima... i, naturalment, l'estima.

ELLA RENTHEIM *(parant l'orella).*—Ah! Coneix més l'Eduart que no pas a tu?

SENYORA BORKMAN.—Sí. Se trobaven sovint a ciutat, abans que ella vingués a viure aquí.

ELLA RENTHEIM *(am to irreflexiu).* — Així, doncs, ella ha acabat per viure aquí.

SENYORA BORKMAN *(movent-se i am mirada escrutadora).*—«Ella ha acabat?» Què vols dir?

ELLA RENTHEIM *(evasivament)*. — Déu meu! No ho sé pas!

SENYORA BORKMAN. — Has dit això en un to tant extrany! Ho has dit am segona intenció, Ella!

ELLA RENTHEIM *(mirant-la fixament)*. — Sí, es cert, Gunilda: ho he dit am segona intenció.

SENYORA BORKMAN. — Vaja: diga-ho francament!

ELLA RENTHEIM. — De primer haig de dir-te que també jo crec tenir certs drets sobre l'Eduart. Voldras negar-mels?

SENYORA BORKMAN *(desviant els ulls)*. — Men guardaré prou! I després de tot lo que t'ha costat!

ELLA RENTHEIM. — Oh! Gunilda, no s tracta pas d'això! Parlo de l'afecte que sento per ell.

SENYORA BORKMAN *(am somriure ironic)*. — Pel meu fill? Tu estimes él meu fill? Tu? A pesar de tot?

ELLA RENTHEIM. — Sí, a pesar de tot. L'estimo. Estimo l'Eduart tant com a la meva edat puc estimar un ser humà.

SENYORA BORKMAN. — Està bé, està bé... Però...

ELLA RENTHEIM. — Veus, es això lo que m dóna inquietud cada vegada que veig que corre perill.

SENYORA BORKMAN. — Perill? Quin es el perill que ara pot córrer? D'on ve?

Ella Rentheim.—De tu, de primer.
Senyora Borkman *(admirada).*—De mi?
Ella Rentheim. — I, després, d'aquesta senyora Wilton, que m fa por per ell.
Senyora Borkman *(mirant-la un moment, cohibida).*— Vet-aquí de la manera que judiques l'Eduart, el meu Eduart, la criatura destinada a una missió tant gran!
Ella Rentheim *(desdenyosament).*—Oh!... Una missió... Una missió...
Senyora Borkman *(indignada.)*—Que ten burles? Goses burlar-ten?
Ella Rentheim.—Veiam. Creus tu veritablement que un jove de l'edat de l'Eduart... aixerit i ple de salut, vulgui sacrificar-se així... a «una missió»?
Senyora Borkman *(am veu ferma i convençuda).*—L'Eduart ho farà: n'estic segura.
Ella Rentheim *(movent el cap).*—Tu no n'estas segura, Gunilda. Tu mateixa no ho creus.
Senyora Borkman.—Jo?
Ella Rentheim.—Això no es més que un somni que voldries veure realisat. Si no l tinguessis per sostenir-te, cauries dessseguida en la desesperació.
Senyora Borkman.—Sí: cauria en la desesperació. *(Am violencia.)* Això es lo que pot-ser tu voldries!
Ella Rentheim *(aixecant el cap).*—Sí: primer això que veure-t salvada per l'Eduart.
Senyora Borkman *(amb accent d'amenaça*

en la veu). — Que vols interposar-te entrs nosaltres, entre mi i el meu fill? Digues!

ELLA RENTHEIM. — Vui àfranquir-lo del teu poder, del teu domini i de la teva tutela.

SENYORA BORKMAN *(am to de triomf).* — Has fet tard! No ho conseguiras pas! El tenies agafat en les teves malles, i va quedar-hi fins a l'edat de quinze anys; però avui torno a tenir-lo, ja ho veus!

ELLA RENTHEIM. — Això rai: tornaré a reconquistar-lo. *(En veu baixa i ronca.)* No es pas la primera vegada, Gunilda, que lluitarem a mort per un home.

SENYORA BORKMAN *(midant-la de cap a peus amb aire de triomf).* — Vaig esser jo que vaig endur-me!

ELLA RENTHEIM *(am somriure ironic).* — Encara creus haver guanyat molt am la teva victoria?

SENYORA BORKMAN *(am veu fosca).* — No. Tens crudelment raó.

ELLA RENTHEIM. — Lo que es aquesta vegada tampoc hauras guanyat re.

SENYORA BORKMAN. — Re? No es guanyar re l'haver reconquistat el meu poder de mare sobre l'Eduart?

ELLA RENTHEIM. — No, perquè no es més que l poder qui te l reté.

SENYORA BORKMAN. — I tu?

ELLA RENTHEIM *(am calor).* — Jo vui tenir el seu afecte, la seva ànima... tot el seu cor!

SENYORA BORKMAN *(apassionadament).* — El

seu cor? No l tornaras a tenir mai més, mai més!

ELLA RENTHEIM *(mirant la seva germana).*— Que has treballat en contra meu?

SENYORA BORKMAN *(somrient).* — Sí. M'he permès fer-ho. Ja ho deus haver endavinat llegint les seves cartes.

ELLA RENTHEIM *(baixant el cap lentament).*— Sí. He acabat per veure-t'hi tota sencera.

SENYORA BORKMAN *(mofant-sen).* — Ja ho veus: he sabut aprofitar els vuit anys que l'he tingut am mi.

ELLA RENTHEIM *(dominant-se).* — Que li has dit de mi, a l'Eduart? Voldries dir-m'ho?

SENYORA BORKMAN. — Prou.

ELLA RENTHEIM. — Parla!

SENYORA BORKMAN. — No li he dit sinó la veritat.

ELLA RENTHEIM. — A veure.

SENYORA BORKMAN. — L'he alimentat am l'idea que nosaltres te devem a tu l poder viure com ho fem... i també l poder viure.

ELLA RENTHEIM. — Es això tot lo que tu has fet?

SENYORA BORKMAN. — Oh! Ja n'hi ha prou amb això: t'ho asseguro! Me n'he pogut convencer bé prou!

ELLA RENTHEIM. — Però tot això feia molt de temps que l'Eduart ho sabia...

SENYORA BORKMAN.—Quan va tornar a viure am mi, se creia que fent tu això obeíes a

un impuls del cor. *(Mirant-la amb alegria maliciosa).* Ara ja no ho creu, Ella.

ELLA RENTHEIM.—Què creu, doncs?

SENYORA BORKMAN.— La veritat. Vaig preguntar-li com s'explicava que la tia Ella no vingués mai a veure-ns...

ELLA RENTHEIM *(interrompent-la).*—Ell ho sabia bé prou perquè jo no venia.

SENYORA BORKMAN.—Ara ho sab millor. Tu li havies fet creure que era per delicadesa an el que s passeja allà dalt.

ELLA RENTHEIM.—Es la pura veritat.

SENYORA BORKMAN. — L'Eduart ja no ho creu.

ELLA RENTHEIM. — Quina idea n'hi has donat, doncs, de mi?

SENYORA BORKMAN. — Ell creu, i té raó de creure-ho, que t dones vergonya de nosaltres i que ns desprecíes. Que no es cert, això? No t'havies proposat separar-lo completament de mi? Recorda-ten. La teva memoria t'ho dirà.

ELLA RENTHEIM *(vivament).* — Si ho he fet, va esser en els moments pitjors, en la mateixa epoca de l'escandol, del procés... Aquestes idees m'han passat fa molt temps.

SENYORA BORKMAN. — Com que elles no t conduirien a res. Que esdevindria la seva missió? No, certament! Sóc jo que sóc util a l'Eduart, i no tu. Ell es mort per tu, i tu per ell!

ELLA RENTHEIM *(fredament resoluda).* — Ho veurem. Me quedo aquí.

SENYORA BORKMAN *(mirant-la fixament).* — Te quedes aquí?

ELLA RENTHEIM. — Sí.

SENYORA BORKMAN. — Passes la nit a casa nostra?

ELLA RENTHEIM. — Vinc an aquesta casa per passar-hi, si es precís, el temps que m queda de vida.

SENYORA BORKMAN *(posant-se sobre sí).*—Sí, sí, Ella... La casa és teva.

ELLA RENTHEIM.—Ah! Bah!...

SENYORA BORKMAN. — Tot es teu, aquí: la cadira ont estic asseguda, el llit on me regiro en les nits d'insomni... El menjar, també tel devem.

ELLA RENTHEIM.—No hi ha medi d'arreglar-ho d'altra manera: en Borkman no pot posseir res, perquè li pendrien tot.

SENYORA BORKMAN. — Ja ho sé. Cal acostumar-nos a viure de la teva caritat.

ELLA RENTHEIM *(fredament).*—No puc impedir-te que prenguis així la cosa, Gunilda.

SENYORA BORKMAN.—No: tu no pots impedir-m'ho. Quan vols que ns en anem?

ELLA RENTHEIM *(mirant-la).* — Que us en aneu?

SENYORA BORKMAN *(exaltant-se).* — Que t penses que vui viure sota l mateix sostre que tu visquis? No! De primer viuria a l'hospici o a l'aire lliure.

Ella Rentheim. — Molt bé. Allavores, torna-m l'Eduart, que vingui am mi...

Senyora Borkman.—L'Eduart! El meu fill! El meu estimat fill!

Ella Rentheim.—Si mel dónes, me n'entorno aquest vespre.

Senyora Borkman *(am veu ferma, després d'un moment de reflexió)*. — Que l'Eduart mateix trii.

Ella Rentheim *(am mirada indecisa)*. — L'Eduart! Gosaras deixar-lo triar, Gunilda?

Senyora Borkman.—Que si gosaré? Deixar que l meu fill trii entre sa mare i tu? Ah! Sí, que gosaré!

Ella Rentheim *(parant l'orella.)*—Algú ve. Me sembla sentir...

Senyora Borkman. — Deu esser l'Eduart... *(Se sent trucar a la porta del vestibol, que s'obre desseguida pera deixar passar la senyora Wilton, que va habillada am vestit de visita i abric. Darrera d'ella entra la cambrera, esparverada perquè no ha tingut temps d'anunciar-la. La porta queda ajustada. La senyora Wilton es una dòna de trenta anys, d'una bellesa remarcable, de llavis somrients, vermells i molçuts, d'ulls vius, i d'abundant cabellera de color castany.)*

Senyora Wilton.—Bona nit, senyora Borkman.

Senyora Borkman *(am to una mica sec)*. — Bona nit, senyora Wilton. *(A la cambrera,*

indicant-li l'habitació del fons). Agafi quinqué que hi ha allí dins, i encengui-l. *(La cambrera va a buscar el quinqué i se l'enduu.)*

SENYORA WILTON *(adonant-se d'Ella Rentheim).*—Ah! Perdoni... No m'havia adonat...

SENYORA BORKMAN.—Es la meva germana, que fa poc que ha arribat. *(L'Eduart Borkman empeny la porta ajustada del vestibol i entra en la cambra. Es un jove elegant, d'ulls clars i plens de vida; li apunta la barba.)*

EDUART *(amb esclat de joia).*—Aquesta sí que no me la pensava! La tia Ella! *(Se dirigeix vivament an ella i li agafa les mans).* Tia! Tia! No! No es possible! De debò ets tu?

ELLA RENTHEIM *(abraçant-lo).*—Eduart! Fill meu! Que gran t'has fet! Ah! Quina alegria de tornar-te a veure!

SENYORA BORKMAN *(bruscament).*—Què vol dir això, Eduart? Que estaves amagat en el corredor?

SENYORA WILTON *(vivament).*—L'Eduart ha vingut am mi.

SENYORA BORKMAN *(midant-lo de cap a peus am la mirada).*—De debò, Eduart? Ja comences a descuidar-te de venir a saludar a la teva mare?

EDUART.—He tingut de passar primer per casa la senyora Wilton per anar a buscar la Frida.

SENYORA BORKMAN. — Essent així, la senyoreta Foldal ha vingut am vosaltres. No?

ENYORA WILTON.—Sí. Es en el vestibol.

EDUART *(parlant desde l peu de la porta)*. — Ja pots pujar Frida.

(Pausa. L'Ella Rentheim examina l'Eduart, que té l posat apocat, està un xic impacient, se li allarga la cara, i la seva expressió es per moments més freda. La cambrera porta l quinqué encès, el posa en la peça del fons, i sen va, tancant la porta darrera d'ella.)

SENYORA BORKMAN *(am compliment forçat)*. —Senyora Wilton, si vol passar la vetllada am nosaltres...

SENYORA WILTON. — Li agraeixo molt, senyora, però no he vingut per quedar-me. Tenim una altra invitació. Ens esperen a casa l'advocat Hinkel.

SENYORA BORKMAN *(mirant-la)*.—«Ens esperen?» De qui parla?

SENYORA WILTON *(rient)*.—Déu meu! De mi sola, a dir veritat; però aquelles senyores m'han pregat que m'endugués al jove Borkman, si l trobava.

SENYORA BORKMAN. — Veig que l'ha trobat.

SENYORA WILTON. — Sí. Casualment. Ha tingut l'amabilitat de passar per casa... per endur-sen la Frida.

SENYORA BORKMAN *(secament)*. — Escolta, Eduart: jo no sabia que tu coneguessis aquests... la familia Hinkel.

EDUART *(excitat)*.—Però si no la conec! *(Amb un xic d'impaciencia)*. Tu sabs molt bé, mamà, qui conec i qui no conec.

SENYORA WILTON.—Oh! Aviat se n'es d'amic d'aquella casa. Són gent alegra, hospitalaria, molt trempada. Sempre hi ha moltes noies, a casa d'ells.

SENYORA BORKMAN *(recalcant les paraules)*. Coneixent, com penso coneixer, el meu fill, no es aquesta la companyia que li convé, senyora Wilton.

SENYORA WILTON. — Déu meu! S'ha de fer carrec de que es jove.

SENYORA BORKMAN. — Sí, es jove, gracies a Déu.

EDUART *(dissimulant la seva impaciencia)*. — Escolta, mamà: va sense dir que no aniré a casa dels Hinkel i que passaré la vetlla am tu i la tia Ella. No caldria sinó!

SENYORA BORKMAN. — N'estava segura, fill meu.

ELLA RENTHEIM. — No, Eduart: per re del món voldria retenir-te.

EDUART.—Vaja, tia! No n parlem més. *(Amb indecisió, mirant a la senyora Wilton.)* Però, com ho arreglarem? Es un xic dificil. Vostè ha acceptat l'invitació en nom meu.

SENYORA WILTON *(somrient)*. — Dificil? Me sembla que no. Me n'aniré sola a la festa... sola i abandonada... i m'excusaré... en nom seu.

EDUART *(lentament).* — Déu meu! Si no hi troba cap inconvenient...

SENYORA WILTON *(am to lleuger i conciliador).*—Molt sovint he dit si i no... en nom propri... Com! Voldria deixar la seva tia en el moment que acaba d'arribar? Vaja, senyor Eduart: es portar-se com a bon fill, això?

SENYORA BORKMAN *(ofuscada).*—Com a bon fill?

SENYORA WILTON. — Diguem com a bon fill adoptiu.

SENYORA BORKMAN. — Això ja es una altra cosa.

SENYORA WILTON. — A mi m sembla que una bona mare adoptiva té més drets al nostre agraiment que una veritable mare.

SENYORA BORKMAN. — Que parla per experiencia?

SENYORA WILTON. —Oh! Déu meu! No. He conegut tant poc la meva mare! Lo que sé es que si jo hagués tingut, com el seu fill, una bona mare adoptiva, no seria tant aixelabrada com diuen que sóc. *(Girant-se vers l'Eduart.)* Vaja, senyor estudiant: vostè s quedarà de bon grat am la seva mamà i la seva tia, i pendrà l tè amb elles. *(A les dues senyores.)* Estigui bona, senyora Borkman. Passi-ho bé, senyoreta.

Salutacions mudes. La senyora Wilton sen va.)

EDUART *(seguint-la).* — No vol que l'acompanyi un troç?

SENYORA WILTON *(desde l peu de la porta, fent un gest de refusament).* No! Li prohibeixo! Estic tant feta a anar sola! *(Abans de franquejar el llindar s'atura i mira l'Eduart movent el cap).* Vagi am compte, senyor estudiant! No més li dic això.

EDUART. — Per què haig d'anar am compte?

SENYORA WILTON *(somrient).* — Vol que li digui? Quan seré pel camí... sola i abandonada... ensajaré sobre vostè l meu poder magnetic.

EDUART *(rient).*—Encara?

SENYORA WILTON *(am to mig seriós).*— Sí, sí. Escolti-m bé. Tot baixant la costa, concentraré tota la meva voluntat per dir interiorment: «Eduart Borkman, agafi l barret».

SENYORA BORKMAN. — I vostè creu que l'agafarà?

SENYORA WILTON *(rient).*—Ja ho crec que sí! L'agafarà immediatament. Jo diré desseguida: «Eduart Borkman, posi-s bonament el pardesús i les sabates de goma. Sobre tot no s descuidi de les sabates de goma! I després segueixi-m. Vaja, vaja, obeeixi-m!»

EDUART *(amb alegria forçada).* — Sí, sí, pot comptar-hi!

SENYORA WILTON *(aixecant l'index).* — Vaja, vaja, obeeixi-m!... Bona nit! *(Acota l cap tot rient, i sen va, tancant la porta darrera d'ella.)*

SENYORA BORKMAN. — Vols dir que ho diu de debò?

EDUART.—Cah! Està de broma. Que t'ho has cregut? *(Cambiant de to)*. Vaja, no n parlem més de la senyora Wilton. *(Obliga a l'Ella Rentheim a asseure-s en la poltrona, al costat de l'estufa, i, dret, la contempla un moment.)* T'has decidit, doncs, a fer aquest llarg viatge, tia Ella! I en aquest temps! A l'hivern!

ELLA RENTHEIM. — No podia retardar més el meu viatge, Eduart.

EDUART.—Per què?

ELLA RENTHEIM.— Perquè he volgut consultar els metges.

EDUART.—A l'ultim! Gracies a Déu!

ELLA RENTHEIM.— Això t'alegra?

EDUART.— De que t'hagis decidit a consultar els metges? Es clar que sí!

SENYORA BORKMAN *(fredament, desde l canapè)*.—Que estas malalta, Ella?

ELLA RENTHEIM *(am mirada dura)*.—Bé prou que ho sabs que estic malalta!

SENYORA BORKMAN.—Malaltiça, sí... fa molts anys.

EDUART. — Quan estava a casa teva, tot sovint t'aconsellava que anessis a consultar el metge.

ELLA RENTHEIM. — Allí no n'hi ha cap que m'inspiri confiança. Després, aleshores encara no m trobava tant malament.

EDUART.—Que ha empitjorat, doncs, això, tia?

Ella Rentheim. — Sí, fill meu. Això ha empitjorat una mica.

Eduart.—Però no hi ha cap perill, oi?

Ella Rentheim. — Déu meu! Això, segons.

Eduart *(vivament)*.—Oh! Aleshores, tia Ella, es precís que t quedis aquí una temporada.

Ella Rentheim. — Es lo que penso fer.

Eduart. — Habitaras a ciutat. Aquí trobaras els millors metges que puguis desitjar, i no has de fer més que escullir.

Ella Rentheim. — Amb aquesta intenció he vingut.

Eduart. — Has de buscar una bona dispesa, ben comoda, ben tranquila.

Ella Rentheim. — Aquest dematí he anat a la que vivia abans.

Eduart — Ben fet! Hi estaras molt bé.

Ella Rentheim. — A pesar d'això, no penso quedar-m'hi.

Eduart.—De debò? Per què?

Ella Rentheim. — Perquè he cambiat de pensament d'ençà que sóc aquí.

Eduart *(sorprès)*.— Com?... Has cambiat de pensament?

Senyora Borkman *(sense aixecar els ulls del seu treball, que ha tornat a agafar)*. — La teva tia pensa viure aquí, a casa seva.

Eduart *(mirant alternativament a l'una i a l'altra)*.—Aquí? A casa nostra? Es veritat, tia?

Ella Rentheim. — Sí. Així acabo de decidir-ho.

SENYORA BORKMAN *(en el mateix to).* — Ja sabs bé prou que tot lo d'aquí es de la teva tia.

ELLA RENTHEIM. — Sí, Eduart: me quedo aquí... interinament... fins a nova ordre... Viuré separada... en el cantó on viu l'intendent...

EDUART. — Es natural. En aquell cantó sempre hi han cambres que t'esperen. *(Animant-se tot-d'una.)*—Però, ara que hi penso, tia... deus estar molt cançada del viatge?

ELLA RENTHEIM. — Es veritat. Me trobo un xic cançada.

EDUART. — Sent així, hauries d'anar-ten al llit dejorn.

ELLA RENTHEIM *(mirant-lo i somrient).* — Es lo que penso fer.

EDUART *(vivament).* — Demà podriem parlar am més calma, no t sembla, o bé un altre dia. Podriem dedicar-nos-hi completament, la mamà, tu i jo... Valdria més fer-ho així, no es veritat? Què hi dius, tia?

SENYORA BORKMAN *(no podent-se aguantar més i aixecant-se).* — Eduart! Conec que vols deixar-me?

EDUART *(extremint-se).* — Com ho has comprès?

SENYORA BORKMAN. — Tu vols anar a casa... a casa dels Hinkel.

EDUART *(sense voler).* — Ah! Torne-m-hi! *(Contenint-se)* Vols que jo sigui la causa

que la tia sen vagi a dormir a altra hora de la nit? La tia està malalta, mamà. Recorda-ten, d'això.

SENYORA BORKMAN. — Tu vols anar a casa dels Hinkel, Eduart!

EDUART *(amb impaciencia).* — Déu meu! Mamà... crec, en efecte, que no puc deixar d'anar-hi. No t sembla, tia?

ELLA RENTHEIM. — Fes lo que vulguis, Eduart. Es lo millor.

SENYORA BORKMAN *(en to d'amenaça, girant-se an ella).*—Tu vols separar-lo de mi!

ELLA RENTHEIM *(aixecant-se).* — Ah! Tant-de-bò, Gunilda!

(Se sent tocar el piano en el primer pis.)

EDUART *(que sembla que estigui en el torment).* — Oh! No podria soportar-ho! *(Passejant la vista a l'entorn d'ell.)* Ont es el meu barret? *(A l'Ella.)* Que coneixes el troç que ara toquen?

ELLA RENTHEIM.—No. Què es?

EDUART. — *La Dança Macabra.* No coneixes *La Dança Macabra*, tia?

ELLA RENTHEIM *(am somriure dolorós).*—No encara, Eduart.

EDUART. — Mamà, t'ho prego... permet-me que men vagi...

SENYORA BORKMAN *(mirant-lo durament).* — Vols deixar la teva mare? Estas decidit?

EDUART. — Però, ja tornaré... demà, pot-ser.

SENYORA BORKMAN *(amb excitació apassionada).* — Tu vols deixar-me! I per anar a

casa d'aquests extranys! A casa... a casa d'aquests... No! Subleva, no més de pensar-hi!

EDUART.—An allí hi ha llum, joventut, alegria... I musica, mamà!

SENYORA BORKMAN *(aixecant el dit).*—També n'hi ha aquí dalt, de musica, Eduart.

EDUART.—Ah! Aquesta musica... Aquesta musica es la que m fa fugir.

ELLA RENTHEIM. — No t'agrada que l teu pare s distregui una mica?

EDUART. — Sí, sí! M'agrada molt... mentres no tingui d'escoltar-la, aquesta musica!

SENYORA BORKMAN *(exhortant-lo am la mirada).*—Sigues coratjós, Eduart! Sigues coratjós, fill meu! No oblidis mai la teva gran missió!

EDUART.—Ah! Mamà, tot això són paraules. No he nascut per esser missioner. Bona nit, tia! Bona nit, mamà! *(Surt precipitadament per la porta del vestibol.)*

SENYORA BORKMAN *(després d'un curt silenci).* — Tens raó, Ella: ben aviat l'hauras reconquistat.

ELLA RENTHEIM. — Ah! Si això fos possible!

SENYORA BORKMAN. — Però, ja veuras: no serà pas per gaire temps.

ELLA RENTHEIM. — Tu me l tornaras a pendre. Es això lo que penses, oi?

SENYORA BORKMAN.— Jo... o l'*altra*.

ELLA RENTHEIM.—Més aviat l'altra, si de cas.

SENYORA BORKMAN *(baixant lentament el*

cap). — Te comprenc i et dic altre tant: primer ella que no pas tu.

ELLA RENTHEIM. — Succeeixi lo que succeeixi...

SENYORA BORKMAN.—Que no vindria a esser lo mateix?

ELLA RENTHEIM *(agafant l'abric).* — Es la primera vegada que les germanes bessones estan d'acord. Bona nit, Gunilda. *(Sen va per la porta del vestibol.)*

(El piano, en el primer pis, ressona més fort.)

SENYORA BORKMAN *(queda un moment immobil, tremola, se recargola i diu en veu baixa).* — Com udola l llop, el llop malalt! *(Queda dreta un moment, després se deixa anar damunt de l'alfombra i, retorcent-se les mans, se lamenta en veu baixa.)* Eduart! Eduart! No m'abandonis! Torna am mi! Sostén a la teva mare, perquè no la puc soportar més aquesta vida!

TELÓ

ACTE SEGON

Al primer pis. Antic saló de reunions. Les parets estan ornades am tapiços deslluits representant caceres i escenes pastorils. A l'esquerra, una porta de dos batents. Més aprop, un piano. Al fons, a l'esquerra, una porta falsa. A la dreta, al mig, una taula ministre, de roure esculpturat, arrambada a la paret i plena de llibres i de papers. Més aprop, un sofà, una taula i cadires. Tot l'amoblament es d'estil Imperi. Quinqués encesos damunt de la taula i de l'escriptori.

Al costat del piano, escoltant els darrers compassos de la Dança Macabra, *den Saint-Saëns, que toca la Frida Foldal, hi ha dret en Joan Gabriel Borkman, les mans al darrera. Es un home d'una seixantena d'anys, d'estatura regular, de bona ossada, molt airós, de perfil distingit, d'esguard penetrant, cabells i barba blanquinosos i riçats. Du vestit negre un xic passat de moda i corbata blanca. La Frida Foldal es una noia de quinze anys, palida i bufona, de cara allargada, com descobrint alguna pena. Va pobrement vestida am roba de color clar. Quan para de tocar hi ha un moment de silenci.*

BORKMAN.—Mai diria on vaig sentir per primera vegada una musica com aquesta?

FRIDA (*mirant-lo*). — No ho sé pas, senyor Borkman.

BORKMAN. — Allà baix, a les mines.

FRIDA (*sense compendre*). — De debò? A les mines?

BORKMAN. — No sé si sab que sóc fill de miner... Que potser no ho sabia?

FRIDA. — No, senyor.

BORKMAN. — Doncs, sóc fill de miner. De tant en tant el meu pare se m'enduia a la mina, i allí sentia l cant del mineral.

FRIDA. — De debò? El mineral canta?

BORKMAN (*apoiant amb el cap*). — Sí, quan l'extreuen... Els cops de mall que l separen són la campana de mitja nit am la qual se desvetlla, l'hora de l'afranquiment que toca... I el seu cant es un cant de joia... que no s'assembla a cap més cant...

FRIDA. — I per què canta, senyor Borkman?

BORKMAN. — Perquè ha de veure la llum i ha de servir als homes. (*Se passeja amunt i avall de la sala, am les mans al darrera.*)

FRIDA (*espera un moment; després mira l seu rellotge i s'aixeca*). — Dispensi, senyor Borkman; però es hora d'anar-men.

BORKMAN (*aturant-se davant d'ella*). — Ja sen vol anar?

FRIDA. — Sí. En havent sopat ballaran.

BORKMAN (*dret, mirant-la*). — Que li agrada anar de casa en casa a fer ballar?

FRIDA *(posant-se l'abric).* — Quan tinc feina estic contenta, perquè això sempre fa guanyar alguna cosa.

BORKMAN *(insistint).* — Que hi pensa en això sobre tot, quan fa ballar?

FRIDA. — No. Lo que m sab més greu es que jo no pugui pendre part en el ball.

BORKMAN *(apoiant amb el cap).* — Això es lo que li volia fer dir. *(Caminant amb inquietut.)* Sí, sí, no poder ser-hi... En efecte, no hi ha re tant dur... *(Aturant-se.)* Però vostè té una compensació, Frida.

FRIDA *(interrogant-lo am la mirada).*—Quina, senyor Borkman?

BORKMAN. — Que vostè té deu vegades més de musica en vostè mateixa que tots aquests balladors a la vegada.

FRIDA *(somrient evasivament).* — Oh! Això no es pas del tot cert.

BORKMAN *(aixecant l'index).* — No faci mai la bogeria de dubtar de vostè mateixa.

FRIDA. — Com que ningú s'adona d'això que vostè diu...

BORKMAN. — Ho sab vostè mateixa, i ja n'hi ha prou. On toca aquesta nit?

FRIDA. — A l'altre costat, a casa de l'advocat Hinkel.

BORKMAN *(clavant-li una mirada aguda).* — A casa de l'Hinkel diu?

FRIDA. — Sí.

BORKMAN *(am somriure enverinat).* — Es a dir que hi va gent a casa d'aquest home?

I troba persones per invitar?

FRIDA. — Segons m'ha dit la senyora Wilton, hi va molta gent a casa seva.

BORKMAN *(amb ira)*. — Sí, però quina gent! Podria dir-m'ho?

FRIDA *(un xic inquieta)*. — No; no ho sé pas. Ah! També... el jove senyor Borkman hi serà aquesta nit.

BORKMAN *(sorprès)*.—L'Eduart? El meu fill?

FRIDA. — Sí. Ell bé pensa anar-hi.

BORKMAN. — Com ho sab?

FRIDA. — Ho ha dit ell mateix, tot just fa una hora.

BORKMAN. — Es aquí, doncs, aquesta nit?

FRIDA. — Sí: ha passat tota la tarda a casa la senyora Wilton.

BORKMAN *(am to escrutador)*. — ¿Que sab si també ha vingut aquí i si ha vist algú abaix?

FRIDA. — Sí: ha entrat un moment a les habitacions de la senyora.

BORKMAN *(amargament)*. — Ah! Està molt bé! Ja m'ho esperava!

FRIDA. — Però no estava sola: crec que hi havia una altra senyora amb ella.

BORKMAN. — Ah!... Sí, sí: de tant en tant vénen a veure-la.

FRIDA. — ¿Vol que digui al senyor Eduart, quan el trobi, que vingui a veure-l?

BORKMAN *(am to arrogant)*.—No! No li digui re. Li prohibeixo! Qui vulgui veure-m, ha d'esser espontaniament. Jo no invito a ningú.

FRIDA. — Està bé, senyor Borkman... No diré re... Bona nit, senyor Borkman.

BORKMAN *(entre dents, tot caminant).* — Bona nit.

FRIDA. — Me permet baixar per l'escala de cargol? El camí es més curt.

BORKMAN. — Baixi per allà on vulgui. M'es igual. Bona nit.

FRIDA. — Bona nit, senyor Borkman. *(Sen va per la porta falsa.)*

(En Borkman, preocupat, s'acosta maquinalment al piano i va per tancar-lo; però l deixa obert, i passeja les seves mirades a l'entorn d'ell, per la sala buida, i s posa a caminar amunt i avall, inquiet, de l'angol ont hi ha l piano a l'angol de l'esquerra, al fons. A la fi, s'asseu davant de l'escriptori, para l'orella en direcció a la porta gran, agafa un mirall de mà, s'hi mira i s'adoba la corbata. Truquen a la porta gran. En Borkman, al sentir els cops, gira vivament el cap vers aquell indret, però no diu re. Al cap d'una mica truquen novament, més fort.)

BORKMAN *(dret, al peu de l'escriptori).* — Endavant.

(En Guillem Foldal entra am precaució. Es un home vell, gastat, encorbat, d'ulls blaus, mirada dolça, cabells grisos i escassos caientli sobre l coll del seu vestit. Porta una cartera sota l braç, un barret tou a la mà, i ulleres tirades cap al front. En Borkman cambia d'actitut i mira an en Foldal amb

aire mig enganyat, mig satisfet.) Ah! Ets tu.

FOLDAL. — Bona nit, Joan Gabriel. Sí, sóc jo.

BORKMAN *(am mirada severa).* — No t sembla que vas massa tard pel món?

FOLDAL. — Com que l camí es un xic llarc, sobre tot quan se fa a peu...

BORKMAN. — Però, per què véns sempre a peu, Guillem? No hi ha un tranvia que passa per davant de casa teva?

FOLDAL. — Per la salut es més bo anar a peu. Ademés, m'estalvio cada dia quinze centims... ¿Que fa gaire estona que ha vingut la Frida a fer-te sentir musica?

BORKMAN. — Ara mateix acaba d'anar-sen. Que no l'has trobada?

FOLDAL. — No. Fa molt temps que no l'he vista: d'ençà que viu a casa la senyora Wilton.

BORKMAN *(asseient-se en el sofà i indicant una cadira an en Foldal).* — Ja pots seure, Guillem.

FOLDAL *(asseient-se al cantell de la cadira).* — Gracies. *(Am mirada trista.)* Ah! No pots figurar-te lo que m trobo sol d'ençà que va anar-sen la Frida.

BORKMAN. — No n'hi ha per tant, home! Encara ten queda tota una restellera...

FOLDAL. — Déu meu! Sí: encara m queden cinc fills. Però la Frida era l'unica que m comprenia una mica. *(Baixant penosament el cap.)* No n'hi ha cap dels altres que m comprengui.

BORKMAN *(concirós, mira al lluny, repicant amb els dits damunt la taula).* — Sí: vet-aquí l nostre mal, la maledicció que pesa sobre nosaltres, els isolats, els elegits. La massa, la multitut, la mitjania no ns comprèn pas, Guillem.

FOLDAL *(resignat).* — Si no més fos això, rai! Al menos tinguessin un xic de paciencia moltes vegades. *(Am veu plorosa.)* Ah! Veus, això es lo més amarc!

BORKMAN *(violentment).* — No hi ha re més amarc que no esser comprès!

FOLDAL. — Es cert, Joan Gabriel. Justament m'he disputat am la familia abans de venir...

BORKMAN. — Ah! Per què?

FOLDAL *(no podent més).* — Me desprecíen allà baix... entre ls meus.

BORKMAN *(fent un moviment de sorpresa).* — Te desprecíen?

FOLDAL *(aixugant-se ls ulls).* — Feia molt temps que m'ho semblava, però ara ja no n dubto.

BORKMAN *(després d'un moment de silenci).* — Segurament vas fer una mala tria, casant-te.

FOLDAL. — No podia triar gaire. Quan un hom envelleix, pensa, naturalment, en fer casa, sobre tot en l'estat en que jo m trobava, enfangat fins als genolls...

BORKMAN *(aixecant-se, irritat).* — Que es una acusació a la meva conducta?

FOLDAL *(espantat).* — Déu men guard, Joan Gabriel! Mai he pensat...

BORKMAN. — Sí: tu penses sempre en el desastre de la banca!

FOLDAL *(calmant-lo).* — Però si no ten faig responsable! T'ho juro!

BORKMAN *(amb arrogancia, asseient-se novament).* — Està bé!

FOLDAL. — Endemés, no es pas de la meva dòna de qui m queixo. Pobra dòna! Es veritat que no té gaire educació, però té bon natural. No, Joan Gabriel: són els nois que...

BORKMAN. — Ja m'ho pensava.

FOLDAL. — Veus, els nois tenen més instrucció, i com a conseqüencia són més exigents.

BORKMAN *(amb una mirada de compassió).* — I es per això que ets despreciat, Guillem?

FOLDAL *(arronsant les espatlles).* — Déu meu! S'ha de confessar que no he fet pas el meu camí.

BORKMAN *(acostant-se an ell i posant-li la mà damunt l'espatlla).* Que no n saben re del drama que vas escriure quan eres jove?

FOLDAL. — Sí; però no sen preocupen gaire.

BORKMAN. — Doncs, que no tenen criteri? El teu drama es bo: sóc jo qui t'ho diu.

FOLDAL *(am cara illuminada).* — Veritat, Joan Gabriel, que hi ha coses bones en el meu drama? Ah! Déu meu! Si pogués conseguir que s representés! *(Obre la cartera i s posa*

a fullejar febrosament el contingut.) Mira! Vui ensenyar-te un cambi que he fet.

BORKMAN — Que l'has portat, el drama?

FOLDAL. — Sí. Fa tant temps que no l'he llegit! He cregut que un acte o dos podrien distreure-t.

BORKMAN *(aixecant-se amb accionat de refús).* — No, no. Deixa-ho per una altra vegada.

FOLDAL. — Està bé. Com tu vulguis.

(En Borkman torna a passejar-se amunt i avall de la sala. En Foldal coloca novament el manuscrit dintre la carpeta.)

BORKMAN *(aturant-se davant d'ell).* — Tens raó en lo que deies ara mateix: tu no has fet el teu camí... Però jo t juro, Guillem, que quan tocarà l'hora de la revenja...

FOLDAL *(fent accionat d'aixecar-se).* — Oh! Gracies!

BORKMAN *(fent un gest am la mà).* — No t moguis. *(Exaltant-se de mica en mica.)* Quan tocarà l'hora de la meva revenja... Quan veuran tots que no poden passar sense mi... Quan vindran aquí, en aquesta sala, a humiliar-se davant meu i a suplicar-me que torni a agafar el governall... que m posi a la davantera de la nova banca... de la banca fundada per ells i que no són capaços de dirigir... *(Torna a agafar, davant de l'escriptori, la positura que ha pres en el moment en que en Foldal ha mig-obert la porta. Picant-se l pit.)* M'estaré allí per rebre-ls. Tot el país preguntarà

quines condicions imposa en Joan Gabriel per... *(S'atura tot-d'una i fixa ls ulls en en Foldal.)* Tu m mires amb aire de dubte! Que t creus que no vindran? S'hi veuran forçats... Sí, forçats, te dic .. Que no ho creus així? Digues?

FOLDAL. — Sí, Joan Gabriel: jo t juro...

BORKMAN *(tornant a seure en el sofà)*. — Tinc tanta fe en el pervindre! Estic tant cert de que vindran! Si no estés segur de la seva vinguda... ja fa temps que m'hauria engegat un tret de pistola...

FOLDAL *(inquiet)*. — Oh! Et prego que...

BORKMAN *(amb aire de triomf)*. — Però vindran! Oh! Vindran! Ja ho veuras! No hi ha cap dia ni hora que no m sembli veure-ls entrar. Ja veus que estic a punt de rebre-ls.

FOLDAL *(sospirant)*. — Si poguessin venir un xic més depressa!

BORKMAN *(inquiet)*. — Es cert, Guillem: el temps passa; els anys passen; la vida... Ah! No, no goso pensar-hi. *(Mirant an en Foldal.)* Sabs qui m sembla que sóc, devegades?

FOLDAL. — Que sé jo!

BORKMAN. — Com un Napoleon que una bala l'hagués esguerrat a sa primera batalla.

FOLDAL *(la mà damunt de la carpeta)*. — El conec aquest sentiment.

BORKMAN. — Sí: es la mateixa cosa en petit.

FOLDAL *(dolçament)*. — El meu petit món de

poesia té un gran valor per mi, Joan Gabriel.

BORKMAN *(amb entusiasme).* — Sí; però jo hauria pogut crear milions! Proprietari de mines, de carreteres, de salts d'aigua, de mil explotacions naixent sota la meva mà, hauria obert al comerç noves vies a travers del món, sobre la terra i sobre la mar... Jo sol, sí, tot sol, hauria fet tot això.

FOLDAL. — Ja sé que no reculaves per re.

BORKMAN *(retorcent-se les mans).* — Estic aquí com un àliga ferida, veient com els altres me prenen les idees... una a una.

FOLDAL. — A mi també m passa lo mateix.

BORKMAN *(sense fer cas de lo que diu en Foldal).* — Pensar que hi estat a punt de vencer! Si hagués tingut solament vuit dies per refer-me! Tots els diposits s'haurien tornat. Tots els valors que vaig tenir l'audacia d'emplear, haurien tornat al seu lloc. Les grans companyies que jo havia somniat estaven quasi constituides. Ningú hauria perdut ni un miserable centim...

FOLDAL. — Ah! Déu meu! Ja hi eres ben aprop!

BORKMAN *(am rabia sorda).* — Fou aleshores que la traició va compareixer, en el mateix moment que tot anava a realisar-se. *(Mirant an en Foldal.)* ¿Sabs tu lo que tinc pel crim més infamant que un home pugui cometre?

FOLDAL. — No. Digues.

BORKMAN. — No es l'assassinat, la mort, el robo amb espanyament. Tampoc es el jurament fals. Tot això, en general, fereix als enemics o als indiferents.

FOLDAL. — Coneixes tu alguna cosa més infamant, Joan Gabriel?

BORKMAN *(apoiant les paraules)*. — Sí: lo que hi ha més infamant es l'abús de confiança que un amic fa a expenses d'un altre amic.

FOLDAL *(una mica excitat)*. — Hum! Escolta, doncs...

BORKMAN *(aixecant-se rapidament)*. — Ja veig lo que vas a dir. Però això no té res que veure am la qüestió... Els que tenien diposits a la banca haurien recobrat tot el diner. Fins a l'ultim centim! No. L'acte més infamant que un home pot cometre es abusar de les cartes d'un amic... dir a tot-hom lo que s'havia confiat a un sol, en l'intimitat, com una cosa que se xiuxiueja secretament, tancats tots dos en una cambra fosca. L'home que recorre a semblants medis està empestat fins al moll de l'òs per una moral malvada. Jo tenia un amic d'aquesta mena... Ell va ser qui va arruinar-me.

FOLDAL. — Ja m penso de qui parles.

BORKMAN. — No hi havia re en la meva conducta que tingués por de revelar-li. Més tard, a un moment donat, va girar en contra meu les armes que jo li havia posat a les mans.

FOLDAL. — Mai he comprès lo que va impulsar-lo... Es a dir, aleshores van fer-se suposicions...

BORKMAN. — Quines suposicions? Diga-m'ho. Jo no n sé re. Al cap de poc temps vaig trobar-me... isolat. Què van suposar, Guillem?

FOLDAL. — No era qüestió d'oferir-te una cartera de ministre?

BORKMAN. — Me l'havien oferta; però vaig refusar-la.

FOLDAL. — Així, no l contrariaves, doncs, en els seus plans.

BORKMAN. — No. Però no es pas per això que va trair-me.

FOLDAL. — Aleshores, no comprenc...

BORKMAN. — Avui t'ho puc dir, Guillem.

FOLDAL. — A veure, digues.

BORKMAN. — Lo que hi havia entre nosaltres... era qüestió d'una dòna, veto-aquí.

FOLDAL. — Era qüestió d'una dòna? Bé, vaja, Joan Gabriel!

BORKMAN *(cambiant de to)*. — Sí, sí, sí... No n parlem més d'aquestes histories velles. El fet es que ni l'un ni l'altre de nosaltres dos ha sigut ministre.

FOLDAL. — Però ell ha pujat molt amunt.

BORKMAN. — I jo he baixat molt avall.

FOLDAL. — Ah! Quin drama més terrible!

BORKMAN *(aprovant amb el cap)*. — Quasi tant terrible com el teu, quan un hom hi pensa.

FOLDAL *(ignocentment)*. — Sí, al menos tant terrible.

BORKMAN *(somrient).* — Però, baix un altre punt de vista, en això hi hauria un bon argument per fer-ne una comedia.

FOLDAL. — Per fer-ne una comedia? Per què?

BORKMAN. — Sí, de la manera que això sembla que va... Escolta...

FOLDAL. — Digues.

BORKMAN. — De debò no has vist la Frida quan has entrat?

FOLDAL. — No.

BORKMAN.— Mentres nosaltres som aquí, ella es allà baix i fa ballar a casa del traidor que m'ha arruinat.

FOLDAL. — Què m dius ara? No n sabia absolutament re.

BORKMAN. — Doncs, sí. Ha pres els quaderns de musica i m'ha deixat per anar-sen... al castell.

FOLDAL *(procurant excusar la seva filla).* — Déu meu!... La pobra noia...

BORKMAN. — Endavina ane qui fa ballar, entre altres!

FOLDAL. — Ane qui?

BORKMAN. — An el meu fill.

FOLDAL. — Bé, vaja!

BORKMAN. — Què ten sembla, Guillem? El meu fill formant part dels balladors que animen aquesta vetllada! Oi que això sembla una comedia?

FOLDAL. — De segur que no n sab re.

BORKMAN. — De què?

FOLDAL. — Ell no sab que... aquest home... En fi...

BORKMAN. — Ja pots anomenar-lo. Tant me fa, a l'hora present.

FOLDAL. — Estic segur, Joan, que l teu fill ignora tot lo que ha passat.

BORKMAN *(am veu concirosa, repicant amb els dits damunt la taula).* — Ho sab tot, tant cert com jo sóc ara aquí.

FOLDAL. — I tu suposes que freqüentarà aquella casa?

BORKMAN *(baixant el cap).* — El meu fill no veu les coses de la mateixa manera que jo. Juraria que està amb els meus enemics. Pensa, com ells, que l'advocat Hinkel feia l seu satanic dever al trair-me.

FOLDAL. — Qui haurà pogut fer-li veure les coses baix aquest aspecte?

BORKMAN. — I m'ho preguntes? Que no recordes per qui ha sigut educat? De primer, per la seva tia, desde l'edat de set anys; més tard, per la seva mare.

FOLDAL. — Me sembla que les injuríes.

BORKMAN *(fent un salt).* — Jo no injurío mai a ningú. L'una i l'altra l'han educat contra mi, ho tens entès?

FOLDAL *(calmant-lo).* — Sí, sí, sí: deus tenir raó.

BORKMAN *(encolerisat).* — Ah! Aquestes dònes! Elles ens fan malver i ens deformen l'existencia! Elles trenquen els nostres destins, ens desvien la victoria!

FOLDAL. — No pas totes, Joan Gabriel.

BORKMAN. — De debò? Que n coneixes solament una que valgui alguna cosa?

FOLDAL. — Home, no. Lo poc que conec no val la pena de citar-se.

BORKMAN *(amb una mueca desdenyosa)*.—Que n'hem de fer, doncs, que n'hi hagi d'altres, si no les coneixem?

FOLDAL *(amb entusiasme)*.—Sí, Joan Gabriel! De totes maneres ens interessa. Es tant bo, tant dolç pensar que allà baix, al lluny, al voltant mateix de nosaltres, la veritable dòna existeix, a pesar de tot.

BORKMAN *(amb impaciencia, enfonsant-se en el sofà)*. — Ah! Deixa-m tranquil am les teves poetiques futeses.

FOLDAL *(mirant-lo amb aire ofès)*. — Tu n dius futeses de les meves creencies més sagrades?

BORKMAN *(am duresa)*.—Es clar que sí! Elles t'han impedit fer el teu camí en aquest món. Si deixessis córrer totes aquestes ignocentades, encara jo podria millorar-te de posició.

FOLDAL *(comprimint una sorda agitació)*. — Oh! En quant an això...

BORKMAN. — Ja veuras, si solament puc arribar al poder...

FOLDAL. — Encara trigarem temps a veure-ho.

BORKMAN *(encolerisat)*. Que pot-ser creus que no hi arribaré mai? Respon!

FOLDAL. — No sé què respondre-t.

BORKMAN *(aixecant-se, am fredor imposant, ensenyant-li la porta).* — En aquest cas, ja no t necessito per re.

FOLDAL *(aixecant-se, espantat).* — Ja no m necessites?

BORKMAN. — No, si creus que l meu destí no pot cambiar mai més.

FOLDAL. — Es que jo no puc creure-ho contra tota raó! Primer de tot caldria un aute de rehabilitació...

BORKMAN. — Continúa! Continúa!

FOLDAL. — Es cert que no vaig acabar la carrera d'advocat, però n sé lo suficient per...

BORKMAN *(bruscament).* — Tu creus que es impossible?

FOLDAL. — No hi ha motius suficients...

BORKMAN. — Els homes excepcionals no n necessiten de motius.

FOLDAL. — La llei no fa distincions.

BORKMAN *(am to dur i rapid).* — Tu no ets pas poeta, Guillem.

FOLDAL *(juntant violentment les mans).* — Tu creus...?

BORKMAN *(interrompent-lo sense respondre-li).* Perdem el temps l'un i l'altre. Val més que no tornis.

FOLDAL. — Vols, doncs, que t'abandoni!

BORKMAN *(sense mirar-lo).* — Ja no t necessito.

FOLDAL *(humilment, agafant la seva carpeta).* — Està bé, està bé. No n parlem més.

Borkman. — Així, doncs, venies a contarme no més que mentides...

Foldal *(movent el cap)*. — Mai t'he mentit, Joan Gabriel.

Borkman. — No has demostrat sempre tenir fe en mi i en el meu pervindre?

Foldal. — Tot el temps que tu has cregut en la meva vocació, que has tingut fe en mi, jo he tingut fe en tu.

Borkman. — Doncs, ens hem enganyat l'un a l'altre. I pot-ser cada hu de nosaltres s'ha enganyat igualment a sí mateix.

Foldal. — Sí. Però, al cap i a la fi, no es això l'amistat, Joan Gabriel?

Borkman *(am somriure amarc)*. — Sí, sí, tens raó: saber enganyar: en això consisteix l'amistat... No es pas la primera vegada que n faig l'experiencia.

Foldal *(mirant-lo)*. — Que jo no sóc poeta! I has tingut el coratge de dir-m'ho am tanta duresa!

Borkman *(am veu més dolça)*. — Déu meu! Jo no hi entenc gaire en aquestes coses!

Foldal. — Pot-ser hi entens més de lo que t penses.

Borkman. — Jo?

Foldal *(am dolcesa)*. — Sí, tu. Veus, jo mateix he tingut hores de dubte, atormentat per l'idea espantosa d'haver sacrificat la meva vida a una illusió.

Borkman. — Si dubtes de tu mateix, estas perdut per endavant.

FOLDAL. — El meu unic consol era venir aquí a apuntalar-me en la teva fe. *(Agafant el barret.)* Però ara ja no ets més que un extrany per mi.

BORKMAN. — Tu també ho ets per mi.

FOLDAL. — Bona nit, Joan Gabriel.

BORKMAN. — Bona nit, Guillem.

(En Foldal sen va per la porta de l'esquerra. En Borkman queda una estona immobil, els ulls fixats en la porta tancada. Després fa un moviment com si volgués anar a cridar an en Foldal; però, repensant-se, torna a passejar-se amunt i avall de la sala, am les mans al darrera. Finalment, s'atura davant de l'escriptori, aprop del sofà, i apaga l quinqué. La sala queda envolquellada en una mitja foscor. Al cap d'un moment truquen en la porta falsa.)

BORKMAN *(sobresaltat, se gira i pregunta en veu alta).*—Qui hi ha?

(Ningú respon. Truquen novament.)

BORKMAN *(sense moure-s).* — Qui hi ha? Endavant!

(L'Ella Rentheim, amb una bugia encesa a la mà, apareix a la porta. Va vestida de negre. L'abric li flota al damunt de les espatlles.)

BORKMAN *(mirant-la fixament).* — Qui es? Què demana?

ELLA RENTHEIM *(tancant la porta i avançant).* — Sóc jo, Borkman.

(Deixa la palmatoria damunt del piano i queda immobil.)

BORKMAN *(com petrificat, la mira molta estona i diu a mitja veu).* — Ets... ets l'Ella? L'Ella Rentheim?

ELLA RENTHEIM. — Sí... «la teva Ella», com l'anomenaves... abans... fa ja molts anys.

BORKMAN *(sense cambiar de to).* — Sí, ets tu, Ella... Ara t reconec.

ELLA RENTHEIM. — Ja m reconeixes?

BORKMAN. — Sí: començo a...

ELLA RENTHEIM. — Els anys m'han envellit molt. No t sembla, Borkman?

BORKMAN *(amb esforç).* — Has cambiat una mica. Al primer moment...

ELLA RENTHEIM. — No tinc els bucles negres que m queien sobre la nuca i que a tu t'agradava entortolligar entre ls teus dits.

BORKMAN *(vivament).* — Sí, Ella: vet-aquí lo que ho fa. Ara men dono compte: es el cambi de pentinat.

ELLA RENTHEIM *(am somriure melanconic).* —Sí: es senzillament això.

BORKMAN *(cambiant de conversa).* — Endemés, ignorava que fossis aquí.

ELLA RENTHEIM. — Acabo d'arribar.

BORKMAN.—Què es lo que t porta per aquí... a l'hivern?

ELLA RENTHEIM. — Ja t'ho diré.

BORKMAN. — Que té que veure alguna cosa am mi?

ELLA RENTHEIM. — Am tu, també. Però, per explicar-te tot això haig de remontar-me a molts anys endarrera.

BORKMAN. — Deus estar cançada.
ELLA RENTHEIM. — Sí, n'estic.
BORKMAN. — Que no vols seure? Allà... en el sofà.
ELLA RENTHEIM. — Gracies. En efecte, tinc necessitat de seure.
(Va a seure en el cantó més aprop del sofà. En Borkman, dret al costat de l'escriptori, am les mans al darrera, la mira. Curt silenci.)
ELLA RENTHEIM. — Fa molt de temps que no ns hem trobat així cara a cara, Borkman.
BORKMAN *(am posat concirós)*. — Sí, molt, molt temps. Un abim d'horror ens-e separa d'aquell dia.
ELLA RENTHEIM.—Tota una vida ens en separa; tota una vida perduda.
BORKMAN *(am mirada acerada)*. — Perduda?
ELLA RENTHEIM. — Sí: perduda per tots dos.
BORKMAN *(secament)*. — Jo encara no la miro com perduda la meva vida.
ELLA RENTHEIM. — I la meva?
BORKMAN. — Tu n tens la culpa, Ella!
ELLA RENTHEIM *(am sobresalt)*. — I ets tu que m dius això!
BORKMAN. — Tu hauries pogut esser ben ditxosa sense mi!
ELLA RENTHEIM. — Tu ho creus?
BORKMAN. — Si tu ho haguessis volgut.
ELLA RENTHEIM *(am to amarc)*. — Es clar: un altre estava disposat a recullir-me.
BORKMAN. — I tu vas refusar-lo...

ELLA RENTHEIM. — Sí, vaig refusar-lo.

BORKMAN. — Moltes vegades, durant anys.

ELLA RENTHEIM *(am to sarcastic)*. — Era la felicitat que refusava, no es cert?

BORKMAN. — Tu hauries pogut esser ditxosa amb ell, i jo hauria sigut salvat.

ELLA RENTHEIM. — Tu?

BORKMAN. — Sí: tu m'hauries salvat, Ella.

ELLA RENTHEIM. — Què vols dir?

BORKMAN. — Ell m'atribuía ls teus refusaments... Creia que jo n'era l'autor... Un dia va venjar-sen. Això li era tant facil! Tenia les armes a la mà: les meves cartes, en les quals jo li deia tot, sense desconfiança, sense reserva. Ell fa fer-ne ús, i jo vaig estar perdut... Fins a nova ordre, s'entén. Ja veus que es ben bé per culpa teva, Ella!

ELLA RENTHEIM. — Bé, bé, Borkman. Al cap i a la fi encara resultarà que sóc jo que t sóc deutora.

BORKMAN.—Segons. Ja sé ben bé tot lo que t dec. En la venda vas fer-te adjudicar aquesta proprietat, vas posar la casa en estat de rebre-ns a mi... i a ta germana... Vas recullir l'Eduart, l'has mantingut, l'has educat...

ELLA RENTHEIM.—Tot el temps que me l'han deixat.

BORKMAN. — Que ta germana te l'ha deixat, sí. Jo no me n'ocupo de tots aquests assumptes casulans. T'ho repeteixo: conec

tots els sacrificis que has fet per la teva germana i per mi. Però tu t trobaves en situació de poder-los fer, Ella... I si tu hi estaves, recorda-t que es a mi que ho devies.

ELLA RENTHEIM *(revoltada)*. — T'enganyes moltissim, Borkman, si atribueixes la meva conducta a qualsevol altre motiu que a un sentiment tendre i profon per l'Eduart... i per tu... Vet-aquí l meu unic mobil!

BORKMAN *(interrompent-la)*. — Deixem de banda la qüestió del sentiment. Tot lo que he volgut dir es que no hauries pogut fer lo que has fet si jo no t'hagués proporcionat els medis.

ELLA RENTHEIM *(somrient)*. — Oh! Els medis... els medis...

BORKMAN *(am fogositat)*.— Sí, els medis. Arribada l'hora, l'hora de la batalla suprema i decisiva; quan, ni parents ni amics, jo no podia perdonar a ningú; quan vaig haver de fer, i vaig fer, en efecte, un cap-mas dels milions que m'havien sigut confiats... no més va haver-hi una excepció per tu, pel teu pervindre, per tot lo que t pertanyia... No obstant, n'hauria pogut fer ús, emmatllevar-ho, servir-men, com vaig fer am lo altre...

ELLA RENTHEIM *(fredament, am calma)*. — Es veritat, Borkman.

BORKMAN. — Sí, es veritat. Quan van venir a agafar-me... en els soterranis del banc van trobar intacte tot lo que era teu.

ELLA RENTHEIM *(amb els ulls fixes sobre ell).* — Molt sovint m'he preguntat... per què havies salvat la meva fortuna d'entre totes.

BORKMAN. — Per què?

ELLA RENTHEIM. — Sí, per què? Diga-m'ho!

BORKMAN *(am veu dura i sarcastica).* — Que pot-ser creus que vaig fer-ho per tenir un apoi si les coses anaven malament?

ELLA RENTHEIM.—No, Borkman... En aquell moment no era pas això lo que pensaves.

BORKMAN. — Mai! Estava segur de la victoria.

ELLA RENTHEIM. Diga-m, doncs, per quina raó vas fer-ho.

BORKMAN *(arronsant les espatlles).*—En bona fe, Ella, un hom no s recorda gaire dels motius que l'han guiat fa vint anys. No més sé una cosa, i es que en les hores solitaries, en les quals, secretament, rumiava tots els projectes de negocis que s tractava d'empendre, experimentava un sentiment semblant al d'un aeronauta que consagra les seves nits sense sòn a inflar un immens globo que se l'ha d'endur per sobre dels mars desconeguts.

ELLA RENTHEIM *(somrient).* — No dius que no havies dubtat mai de la victoria?

BORKMAN *(impacientat).*—Els homes són fets així, Ella: la mateixa cosa es per ells un objecte de fe i de dubte. *(Mirant davant d'ell.)* Jo suposo que es aquesta la raó que m'ha impedit de fer-te seguir am mi, tu i tot lo que posseíes.

Ella Rentheim *(amb atenció ansiosa).* — Explica-t! Fes-me l favor!

Borkman *(sense mirar-la).* — Un hom no s'enduu amb ell lo que més estima, a l'embarcar-se per un semblant viatge.

Ella Rentheim. — Però ¿no t'enduies a bordo l teu pervindre, la teva vida, lo que més estimaves, en efecte?

Borkman. — No sempre es la vida lo que més s'estima.

Ella Rentheim *(retenint l'halè).* — Es això, doncs, lo que senties en aquella epoca?

Borkman. — Jo crec que sí.

Ella Rentheim.— Era jo lo que tu més estimaves?

Borkman. — Sí, me sembla recordar-ho.

Ella Rentheim.— Ja feia anys que tu m'havies trait per casar-te... amb una altra.

Borkman. — Traida? Que no comprens que vaig veure-m'hi obligat per motius d'ordre superior... Diem, si tu vols, d'un altre ordre. Jo no podia fer re sense l seu concurs.

Ella Rentheim *(redreçant-se).*—Així, doncs, vas trair-me per... motius d'ordre superior.

Borkman. — Jo no podia prescindir del seu concurs. Tu vas ser-ne l preu.

Ella Rentheim.—I aquest preu li vas pagar al comptat, sense regateig.

Borkman. — No podia triar: havia de vèncer o morir.

Ella Rentheim *(am veu tremolosa, fixant la vista en ell).*—Es ben bé veritat lo que dius?

En aquella epoca no tenies re més preciós que jo?

Borkman. — Ni en aquella epoca ni més tard... molt temps... molt temps...

Ella Rentheim. — Això no va impedir-te de fer el tracte, de vendre a un altre l teu dret d'amor... de bescambiar el meu amor amb un empleu de director de banca!

Borkman *(am veu concirosa, inclinant el cap).* — M'hi veia obligat per una necessitat absoluta, Ella.

Ella Rentheim *(aixecant-se rapidament, tremolant de rabia).* — Malvat!

Borkman *(extremint-se, però dominant-se desseguida).* — No es la primera vegada que sento aquesta paraula.

Ella Rentheim.—Oh! No s tracta pas de lo que hagis pogut cometre contra les lleis del país! Què se m'endóna de l'ús que has fet de les accions, de les obligacions, de no sé quins papers que t'havien confiat! Si hagués pogut ser al teu costat en el moment en que tot va anar a rodar...

Borkman. — Què hauries fet, Ella?

Ella Rentheim. — Ah! Creu-me, ho hauria soportat tot amb alegria... Ho hauria compartit tot, la teva vergonya, la teva ruína... tot... tot... T'hauria ajudat a portar la càrrega.

Borkman. — Hauries fet això? N'hauries tingut la força?

Ella Rentheim. — Força i voluntat: tot ho

hauria tingut. Com que aleshores jo ignorava l teu horrible delicte.

BORKMAN. — De quin delicte parles?

ELLA RENTHEIM. — D'un crim pel qual no hi ha perdó.

BORKMAN *(mirant-la)*. — Que delires?

ELLA RENTHEIM *(acostant-se an ell)*.—Ets un assassí! Has comès un gran pecat mortal!

BORKMAN *(reculant cap el piano)*. — Que t tornes boja, Ella?

ELLA RENTHEIM. — Tu has mort en mi la vida d'amor. *(Anant vers an ell)*. Comprens lo que això vol dir? La Sagrada Escriptura parla d'un pecat misteriós pel qual no hi ha perdó. Mai havia comprès quina mena de pecat era, però ara ho comprenc. El gran pecat que escapa a la gracia... el comet el qui mata la vida d'amor en un ser.

BORKMAN. — Es d'això que tu m'acuses?

ELLA RENTHEIM. — Sí. Fins aquesta nit no he comprès lo que m va succeir. Al trair-me per la Gunilda no hi vaig veure més que un cas usual d'inconstancia i els efectes dels artificis d'una dòna sense cor. Jo crec que, a pesar de tot, te despreciava un xic. Però ara ho comprenc tot! Has trait a la que tu estimaves! Ane mi, ane mi, ane mi! No has temut sacrificar a la teva ambició lo que més estimaves en aquest món. En això has sigut doblement criminal: has assassinat ta propria ànima i la meva!

Borkman *(fredament, mestre d'ell mateix)*.— Com la regonec, Ella, la teva ànima apassionada, indomàble! A tu t sembla bé de mirar les coses d'aquesta manera! Tu ets dòna, i per tu no hi ha re en el món que prevalgui...

Ella Rentheim. — No, re.

Borkman. — ... contra ls drets del teu cor.

Ella Rentheim. — Sí, sí! Tu ho has dit!

Borkman. — Però recorda-t de que jo sóc home. Com a dòna, tu eres lo que jo estimava més en el món. Però una dòna, després de tot, si es precís, pot esser reemplaçada per una altra dòna...

Ella Rentheim *(mirant-lo, somrient)*. — Es el matrimoni am la Gunilda que te n'ha convençut?

Borkman. — No; però la tasca que tenia al meu davant va ajudar-me a soportar, com tot lo demés, aquesta prova. Se tractava de fer-me senyor de tot lo que dóna l poder en aquest país, de sotsmetre a la meva voluntat la terra i la mar, els camps i els boscos, i de fer-ne una font de prosperitat per milers de sers humans.

Ella Rentheim *(abstreta en els seus pensaments)*. — Men recordo de tot això! Quantes vegades, al vespre, tu m parlaves dels teus plans!

Borkman. — Sí, Ella: a tu podia parlarten.

Ella Rentheim. — Jo jugava am les teves

idees, jo t preguntava si volies despertar els esperits adormits de l'or.

BORKMAN *(acotant el cap)*. — Me recordo d'aquestes paraules *(Lentament)*: «Els esperits adormits de l'or...»

ELLA RENTHEIM. — Tu t'ho prenies seriosament. «Sí, sí, Ella, — deies; — es aquesta la meva intenció.»

BORKMAN. — Era cert. Una vegada posat el peu a l'estrep... I tot això depenia no més que d'un home. Tenia l poder i la voluntat de fer-me arribar a la direcció de la banca... si solament...

ELLA RENTHEIM. — ... si solament renunciaves a la dòna que estimaves... i que també t'estimava am tota l'ànima.

BORKMAN.—Jo coneixia la seva passió desenfrenada per tu; jo sabia que amb aquesta sola condició...

ELLA RENTHEIM. — I vas fer la venda...

BORKMAN *(encolerisant-se)*. — Sí, Ella: vaig fer-la. Tenia tanta set de poder! Vaig fer la venda, com dius tu. Era precís. Aleshores, gracies an ell, vaig elevar-me fins a mig camí dels cims somniats... Muntava, muntava... Cada any avançava una etapa...

ELLA RENTHEIM.— I en quant a mi, ja estava esborrada de la teva vida...

BORKMAN. — A l'ultim va acabar per capbuçar-me a l'abim... Gracies a tu, Ella.

ELLA RENTHEIM *(després d'un moment de meditació)*.—Digues, Borkman: no t sembla

que en el nostre amor hi havia caigut una maledicció?

BORKMAN *(mirant-la).* — Una maledicció?

ELLA RENTHEIM. — Sí. No t sembla?

BORKMAN *(am to d'impaciencia).* — Sí; però, per què?... *(Am vivacitat.)* Ah, Ella! No sé pas qui de nosaltres dos té raó.

ELLA RENTHEIM.—Tu ets el culpable. Tu has mort en mi tota alegria humana.

BORKMAN *(ansiós).* — No diguis això, Ella!

ELLA RENTHEIM. — O, al menos, totes les alegries de la dòna. Desde l moment que la teva imatge va començar a esborrar-se en mi, va faltar-me la claror. Durant tots aquests llargs anys cada vegada m'ha sigut més impossible d'estimar a ningú, persones, besties o plantes. Una sola persona n'era l'excepció.

BORKMAN. — Qui era aquesta persona?

ELLA RENTHEIM. — L'Eduart.

BORKMAN. — L'Eduart?

ELLA RENTHEIM.—Sí, Borkman. L'Eduart... el teu fill.

BORKMAN.—De debò? L'estimaves fins aquest extrem?

ELLA RENTHEIM. — Per què, si no hagués sigut per això, l'hauria recullit i guardat tant temps com he pogut? Sí, per què?

BORKMAN. — Jo atribuía aquest acte a un mobil de caritat, com tot lo altre.

ELLA RENTHEIM *(amb una violenta emoció interior).* — Un mobil de caritat! Ha! Ha!

No practico la caritat d'ençà que tu vas trair-me. No hi podia fer més. Si alguna pobra criatura afamada i morta de fred entrava a casa meva per demanar un xic de menjar, jo l'enviava a la cuina. Mai havia sentit la necessitat de recullir-lo jo mateixa, d'asseure-l aprop meu al costat del foc i de contemplar-lo menjar i escalfar-se. Quan jo era jove era tota una altra. Encara men recordo com si fos ara. Vas esser tu qui vas fer el desert en mi... i al voltant meu.

BORKMAN.—No més l'Eduart va esser l'excepció?

ELLA RENTHEIM.—Sí, el teu fill... Fòra d'ell, ningú més. Tu m'has fet perdre les alegries maternals i també les penes i les llagrimes de la maternitat. Pot-ser aquesta va esser per mi la perdua més crudel.

BORKMAN. — De debò, Ella?

ELLA RENTHEIM. — Qui sab! Lo que pot-ser m'ha faltat sobre tot són les penes i les llagrimes maternals. *(Am pertorbació profonda.)* En fi, no podia acostumar-me a la meva perdua. Va esser aleshores que vaig endur-men l'Eduart, que vaig guanyar, que vaig conquerir la seva ànima tendra i confiada... fins que... Oh!...

BORKMAN. — Fins que...

ELLA RENTHEIM — Fins que la seva mare, la seva mare de carn i de sang, mel va pendre.

BORKMAN. — També hauria hagut de deixar-te per venir a estudiar.

ELLA RENTHEIM *(retorcent-se les mans).*—Sí; però no puc suportar la solitut, el buid, la perdua del seu cor.

BORKMAN *(amb alegria mal intencionada en els ulls).* — Hem! No crec pas que l'hagis perdut, Ella; perquè no es aquí, abaix, que saben conquerir els cors.

ELLA RENTHEIM. — He perdut a l'Eduart: ella l'ha conquerit; ella... i pot-ser encara una altra... Ho conec am les cartes que m'escriu de tant en tant.

BORKMAN. — Que has vingut, doncs, per endur-te-len am tu?

ELLA RENTHEIM. — Sí, si es possible.

BORKMAN. — Eh? Es possible si tu ho vols absolutament, perquè sobre d'ell hi tens més drets que un altre.

ELLA RENTHEIM.—Oh! Els meus drets! Quin poder tenen? Si ell no m'acompanya de sa plana voluntat, ja l puc donar per perdut, a pesar de tot. Jo l vui per mi, tot per mi! Jo sola vui posseir el cor del meu fill!

BORKMAN. — Recorda que l'Eduart té més de vint anys, i me sembla que no podras esser gaire temps la mestressa del seu cor.

ELLA RENTHEIM *(am somriure trist).* — No s tractaria pas de gaire temps.

BORKMAN. — De debò? Jo m creia que les teves exigencies durarien tant com la teva vida.

ELLA RENTHEIM. — Es cert. Però això no vol dir gran cosa.

BORKMAN *(extranyat)*. — Què vols dir?

ELLA RENTHEIM. — ¿Que no sabs l'estat de la meva salut durant tots aquests ultims anys?

BORKMAN. — Que has estat malalta?

ELLA RENTHEIM. — Que pot-ser no ho sabs?

BORKMAN. — No, no pas del cert...

ELLA RENTHEIM *(mirant-lo, extranyada)*. — Que no te n'ha dit mai re l'Eduart?

BORKMAN. — En aquest moment no m recorda...

ELLA RENTHEIM. — Potser... no t'ha parlat mai de mi?

BORKMAN.—Sí. Me sembla que me n'ha parlat... Però com que quasi mai el veig! Abaix hi ha algú per impedir-li, per allunyar-lo de mi.

ELLA RENTHEIM.—N'estas segur, Borkman?

BORKMAN. — Sí que n'estic segur! *(Cambiant de to.)* Doncs, estas malalta, Ella?

ELLA RENTHEIM.—Sí; i ha empitjorat tant el mal aquesta tardor, que m'he vist obligada a venir a consultar bons metges.

BORKMAN. — Ja ls has vistos?

ELLA RENTHEIM. — Sí, aquest matí.

BORKMAN. — I què diuen?

ELLA RENTHEIM. — M'han confirmat lo que ja feia temps que pensava.

BORKMAN. — Què?

ELLA RENTHEIM *(tranquilament)*. — Que tinc una malaltia mortal, Borkman.

BORKMAN. — No serà tant, Ella!

ELLA RENTHEIM.—Una malaltia que no perdona. Els metges no coneixen cap remei per curar-la. Diuen que ha de seguir el seu curs. Veient-se impotents per aturar-la, tot lo més que poden fer es aliviar-la un xic, i encara gracies.

BORKMAN.—Però pot durar molt temps això! De segur que...

ELLA RENTHEIM. — Encara passaré tot l'hivern. Així ho creuen ells.

BORKMAN *(sense reflexionar)*. — Déu meu! L'hivern es llarg...

ELLA RENTHEIM *(dolçament)*. — En tot cas, massa llarg per mi.

BORKMAN *(vivament, per justificar el cambi)*. — Però, de què t ve aquesta malaltia? Has portat sempre una vida sana i metodica... Quin pot ser-ne l'origen?

ELLA RENTHEIM *(mirant-lo)*. — Els metges parlen d'emocions fortes que devia experimentar algun dia...

BORKMAN *(sobresaltat)*. — Emocions? Ah! Ja ho comprenc! Jo sóc la causa de tot!

ELLA RENTHEIM *(am sobrexcitació creixent)*.— Es massa tard per parlar-ne. Però necessito l meu fill, el fill del meu cor! El necessito abans d'anar-men. M'es massa crudel pensar que haig de deixar-ho tot, dir adéu a la vida, a l'aire i a la llum del dia, sense deixar una sola persona que pensi en mi i em guardi un dolç i tendre record, com un fill el guarda de la seva mare que ja es morta.

BORKMAN *(després d'un curt silenci)*.—Endu-te-len, Ella... si pots guanyar el seu cor.

ELLA RENTHEIM *(vivament)*.—Mel dones? Ho vols?

BORKMAN *(am posat ombrivol)*.—Sí. El sacrifici no es gros, perquè jo per ell sóc un extrany.

ELLA RENTHEIM. — Gracies. Encara t tinc de fer una demanda, Borkman. Se tracta d'una cosa a la qual dono un gran valor.

BORKMAN. — Digues.

ELLA RENTHEIM.—Pot-ser trobaras que l'idea es infantivola... no m compendras...

BORKMAN. — Digues, dòna.

ELLA RENTHEIM. — Quan mori deixaré una fortuneta...

BORKMAN. — Sí, ja ho sé.

ELLA RENTHEIM. — La meva intenció es deixar-la tota a l'Eduart.

BORKMAN. — Ah! Sí... No tens ningú més proxim...

ELLA RENTHEIM *(am calor)*. — Que ell? No, ningú.

BORKMAN.—Tu ets l'ultima de la teva branca.

ELLA RENTHEIM *(baixant lentament el cap)*. — Sí, sóc l'ultima. Am mi s'extingirà l nom de Rentheim. Aquest pensament me fa tanta pena! Desaparèixer del tot, fins el nom...

BORKMAN *(sobresaltant-se)*. — Ah! Ja veig aon vas!

ELLA RENTHEIM *(am passió)*. — Fes que això

no succeixi! Permet que l'Eduart prengui l meu nom després de mi!

BORKMAN (*mirant-la durament*). — Ja comprenc. Tu vols que l'Eduart no porti l nom del seu pare: veto-aquí tot.

ELLA RENTHEIM — Mai de la vida he tingut aquesta idea! Jo mateixa hauria estat orgullosa i feliç de portar aquest nom! Oh! No: el desig que tinc es el d'una mare agonitzant. Un nom, Borkman, es un lligam més fort de lo que tu t creus.

BORKMAN (*fredament, amb orgull*). — Està bé, Ella. Sóc home per portar tot sol el meu nom.

ELLA RENTHEIM (*agafant-li les mans, que estreny entre les seves*).—Gracies! Gracies! Ara tot està arreglat entre nosaltres. Sí, sí, Borkman: has esmenat els teus errors en tot lo que t'ha sigut possible! Jo moriré, però l'Eduart Rentheim me sobreviurà! (*La porta falsa s'obra i la senyora Borkman apareix en el llindar, portant un fixú negre en el cap.*)

SENYORA BORKMAN (*violentment sobrexcitada*). — L'Eduart no portarà mai aquest nom!

ELLA RENTHEIM (*reculant*). — Gunilda!

BORKMAN (*durament i am to amenaçant*). — Ningú té l dret de penetrar aquí, en les meves habitacions!

SENYORA BORKMAN (*avançant un pas*). — Jo mel prenc, aquest dret!

BORKMAN *(anant cap an ella)*. — Què vols de mi?

SENYORA BORKMAN. — Vui lluitar per tu, defensar-te contra males arts.

ELLA RENTHEIM. — No n'hi ha pas de pitjors que les teves, Gunilda.

SENYORA BORKMAN *(durament)*. — Suposem que siga així... *(Amb el braç extès i to amenaçant.)* — Lo que hi ha de segur es que l'Eduart portarà l nom del seu pare! El portarà amb orgull i fermesa i el conduirà per la via de l'honor! No vui que tingui altra mare que jo! Jo sola! Jo sola posseiré l cor del meu fill! Ningú més que jo l posseirà!

(Sen va per la porta falsa, que tanca darrera d'ella.)

ELLA RENTHEIM *(trastornada)*. — Borkman! L'Eduart serà victima d'aquest oratge! Es precís una reconciliació... entre la Gunilda i tu. Cuita, baixem a les habitacions d'ella.

BORKMAN *(mirant-la)*. — Com? Jo també?

ELLA RENTHEIM. — Sí, tots dos.

BORKMAN *(fent anar el cap)*. — Es molt dura, Ella; dura com el ferro que jo en altre temps somniava arrancar de les montanyes.

ELLA RENTHEIM. — Prova-ho, doncs! Ara es l'ocasió!

(En Borkman la mira sense respondre, immobil, indecís.)

TELÓ

ACTE TERCER

Mateixa decoració de l'acte primer, o sigui les habitacions de la senyora Borkman. El quinqué continua encès damunt de la taula, al costat del canapè. La senyora Borkman, amb un fixú negre al cap, tota agitada, entra per la porta del vestibol, s'acosta a la finestra i fa córrer una cortineta. Després atravessa la sala i sen va a seure al costat de l'estufa. Un moment després s'aixeca bruscament i toca l timbre. Queda esperant, dreta, al costat del canapè. Veient que no ve ningú, torna a trucar més fort. Al cap d'una estona entra la Malena, la cambrera, per la porta del vestibol. Ve malhumorada. Se veu que s'ha despertat sobresaltada i que s'ha vestit depressa.

SENYORA BORKMAN *(amb impaciencia).* — Ont era, Malena? Es la segona vegada que truco!

MALENA. — Ja ho havia sentit, senyora.

SENYORA BORKMAN. — I, doncs, per què no venia?

MALENA *(malhumorada).* — Bé havia de tirarme alguna cosa al damunt!

SENYORA BORKMAN. — Es veritat. S'arreglarà una mica i anirà a buscar el meu fill.

MALENA *(mirant-la, admirada).* — Vol que vagi a buscar al senyoret Eduart?

SENYORA BORKMAN. — Sí; i li dirà que vingui desseguida, que haig de parlar-li.

MALENA *(amb aspror).* — Així, valdrà més que vagi a despertar el cotxer de l'intendent.

SENYORA BORKMAN. — Per què?

MALENA. — Perquè enganxi un trineu. Aquesta nit està nevant de debò!

SENYORA BORKMAN.—No hi fa re. Vaja, cuiti. Es molt a la vora d'aquí. No ha de fer més que girar la cantonada.

MALENA. — No es pas tant aprop com diu, senyora.

SENYORA BORKMAN. — Veiam. Que no sab ont es la vil·la Hinkel?

MALENA *(am to sarcastic).* — Prou! Aquesta nit es allà, el senyoret Eduart?

SENYORA BORKMAN *(extranyada).* — Aon se creia, doncs, que era?

MALENA *(mig somrient).* — Déu meu! Jo m creia que era allà ont es sempre.

SENYORA BORKMAN. — Què vol dir?

MALENA.—A casa de la senyora Wilton, vès!

SENYORA BORKMAN. — A casa de la senyora Wilton? Segons tinc entès, el meu fill no hi va gaire sovint.

MALENA *(entre-dents).* — Diuen que hi va cada dia.

SENYORA BORKMAN. — Això són xafarderies, Malena. Cuiti: vagi desseguida a casa ls Hinkel i avisi-l.

MALENA *(arronsant les espatlles).* — Ja hi vaig, senyora; ja hi vaig.

(En el moment en que va per sortir per la porta del vestibol, aquesta s'obre, i l'Ella Rentheim i en Borkman apareixen en el llindar.)

SENYORA BORKMAN *(dóna, vacilant, un pas endarrera).* — Què vol dir això?

MALENA *(espantada, juntant instintivament les mans).* — Verge Santissima!

SENYORA BORKMAN *(en veu baixa, a la Malena).* — Digui-li que vinga desseguida!

MALENA *(en veu baixa).* — Molt bé diu, senyora. *(Entra l'Ella Rentheim, seguida den Borkman. La Malena passa per darrera d'ells, sen va i tanca la porta. Curt silenci.)*

SENYORA BORKMAN *(que ha procurat dominar-se, girant-se vers l'Ella).* — Què hi ve a fer ell aquí... a les meves habitacions?

ELLA RENTHEIM. — Voldria reconciliar-se am tu, Gunilda.

SENYORA BORKMAN *(movent el cap).* — Mai ha fet cap pas per intentar-ho.

ELLA RENTHEIM. — Ho ve a intentar aquesta nit.

SENYORA BORKMAN. — L'última vegada que varem trobar-nos cara a cara era en el tri-

bunal... davant dels jutges que m demanaven explicacions.

BORKMAN. — Avui sóc jo qui ve a donar-ne.

SENYORA BORKMAN *(mirant-lo)*. — Tu!

BORKMAN. — No s tracta pas de lo que he fet: tot-hom ho sab.

SENYORA BORKMAN *(sospirant amargament)*. — Tens raó: tot-hom ho sab.

BORKMAN. — Lo que s'ignora són els motius que m'han fet obrar... que m'han forçat a cometre certs actes. El món no comprèn que m'hagi vist obligat a fer lo que he fet, i això perquè sóc en Joan Gabriel Borkman... i no un altre. Vet-aquí lo que m proposo explicar-te.

SENYORA BORKMAN *(movent el cap)*. — Es inutil. No s'absol a ningú per haver obrat per impulsió.

BORKMAN. — Això pot absoldre-ns als nostres propris ulls.

SENYORA BORKMAN *(fent un gest am la mà)*. — Prou excuses d'aquesta mena! He reflexionat profondament sobre aquestes tristes qüestions.

BORKMAN. — Jo també. He tingut temps de fer-ho durant els cinc anys que vaig estar pres. I encara més durant els vuit anys passats allà dalt, en la sala gran. He reprès el sumari i he refet el procés... per mi tot sol. He sigut el meu propri acusador, el meu propri defensor, el meu propri jutge. Un jutge imparcial, goso dir-ho. Allà dalt, men-

tres me passejava per la sala, analisava cada una de les meves accions. Les he examinades en tots sentits i baix tots els aspectes, sense contemplació ni pietat, com l'advocat d'un adversari. Tots aquests debats contradictoris venien a parar invariablement a la mateixa sentencia... una sentencia que no m reconeixia culpable sinó contra mi mateix.

SENYORA BORKMAN. — I contra mi? I contra l meu fill?

BORKMAN. — En les paraules *contra mi mateix* hi sou compresos l'un i l'altra.

SENYORA BORKMAN. — I els centenars de persones que diuen que tu has arruinat?

BORKMAN *(am to més violent)*. — Jo tenia l poder! I jo obeia a una suggestió interior d'una força irresistible. De per tot arreu del pais, del cor de les roques i del fons de les montanyes me cridaven els milions captius, implorant que ls deslliurés! Ningú entenia la seva crida... sinó jo.

SENYORA BORKMAN. — Sí... per vergonya del nom de Borkman.

BORKMAN. — Voldria saber què haurien fet els altres, si n'haguessin tingut el poder.

SENYORA BORKMAN. — Ningú hauria fet lo que tu vas fer.

BORKMAN. — Qui sab! Com-que ningú tenia les meves facultats! I els mateixos que haurien fet com jo, ho haurien fet amb un altre fi. L'acte no hauria pas sigut el ma-

teix... En una paraula, jo he pronunciat la meva propria absolució.

Ella Rentheim *(dolçament, am veu de prec)*. — Oh! N'estas ben segur, Borkman, d'això que dius?

Borkman *(movent el cap)*. — Sí. Referent an aquesta qüestió, m'he perdonat. Però sento pesar sobre meu una altra acusació aclaparadora.

Senyora Borkman. — Quina?

Borkman. — Vuit anys preciosos de la meva existencia han sigut gastats allà dalt sense cap profit. El mateix dia que van deixar-me anar, hauria hagut de girar-me a la realitat, una realitat freda i sense somnis; abandonar-me a la seva mà de ferro, tornar a començar la vida per baix i anar pujant una segona vegada cap als cims... per elevar-me més alt que mai... a despit del passat...

Senyora Borkman. — Ah! No hauries fet més que tornar a viure la mateixa existencia. Pots estar-ne segur!

Borkman *(movent el cap i midant-la amb un posàt doctrinari)*. — No succeeix re de nou en el món i, per lo tant, no s'hi repeteix re, perquè la nostra manera de veure cambía i modifica l sentit dels nostres actes. Un mateix acte s transfigura quan el nostre ull regenerat s'obre a una nova visió... *(Interrompent-se.)* Però tu no ho pots compendre això!

SENYORA BORKMAN *(secament).* — No, no ho comprenc.

BORKMAN. — Ah! Justament aquest es el meu malehit destí! No haver-hi ni una ànima que m'hagi mai comprès!

ELLA RENTHEIM *(mirant-lo).* — Ni una, Borkman?

BORKMAN. — Una sola... pot-ser... fa anys, molts anys. Era un temps en que jo m creia que no tenia necessitat d'esser comprès pels altres. Després d'ella, ningú! Jo no he tingut mai cap company que m vigilés, llevat a punta de dia i tocant la campana del matí a fi de que torni al treball, l'esperit lliure i hardit; ningú per confirmar-me en l'idea de que no he comès cap acte irreparable.

SENYORA BORKMAN. — Així, tu tens necessitat d'una confirmació que vingui de fòra?

BORKMAN *(a punt d'encolerisar-se).* — Eh? Quan tot-hom me xiula a l'orella que estic perdut sense remei, pot haver-hi moments que m'ho arribi a creure. *(Movent el cap.)* Però la meva conciencia s redreça triomfant i m'absol.

SENYORA BORKMAN *(am mirada dura).* — Per què no has vingut mai a demanar-me *que t comprenguès*, com tu dius?

BORKMAN. — De què m'hauria servit... el venir-te a veure?

SENYORA BORKMAN *(fent un signe am la mà).* — Tu no has estimat mai sinó a tu mateix... Vet-aquí l fons de tot.

BORKMAN *(amb altivesa)*. — Jo he estimat el poder...

SENYORA BORKMAN. — Sí, el poder!

BORKMAN. —... el poder de crear la felicitat al voltant meu!

SENYORA BORKMAN. — Tu en altre temps vas tenir el poder de fer-me feliça. Què vas fer-ne?

BORKMAN *(sense mirar-la)*. — No hi ha cap naufragi sense víctima.

SENYORA BORKMAN. — I el teu propri fill? Li ha servit mai el teu poder? Has viscut un sol dia per fer-lo feliç, an ell?

BORKMAN. — El meu fill? No l conec pas.

SENYORA BORKMAN.—Sí, es cert lo que dius: tu no l coneixes.

BORKMAN *(durament)*. — Tu has vetllat perquè fos així; tu, la seva mare.

SENYORA BORKMAN *(mirant-lo amb aire de superioritat)*. — Tu no ho sabs per lo que vetllo.

BORKMAN. — Tu?

SENYORA BORKMAN. — Sí, jo. I he sigut sola a fer-ho.

BORKMAN. — I bé: què es això? Digues.

SENYORA BORKMAN. — He vetllat per conservar el teu bon nom: vet-aquí la meva obra.

BORKMAN *(amb una rialleta seca)*. — Per conservar el meu bon nom! Qualsevol diria que sóc mort!

SENYORA BORKMAN *(am to ferm)*. — Sí que ho ets!

BORKMAN *(lentament).* — Pot-ser tens raó. *(Redreçant-se).* Però, no, no! Encara no! Hi estat ben bé a punt, ben bé. Però he pogut salvar-me. Estic boi dret. Encara tinc la vida davant meu. Veig brillar una vida nova, que m'espera. Ja ho veuras, tu també.

SENYORA BORKMAN *(aixecant la mà).* — No pensis més en viure: queda-t extès allà ont ets!

ELLA RENTHEIM *(indignada).* — Gunilda! Gunilda! Es possible que tu...?

SENYORA BORKMAN *(sense escoltar l'Ella).* —Jo aixecaré un monument damunt de la teva tomba.

BORKMAN. — Una picota, pot-ser?

SENYORA BORKMAN *(amb exaltació creixent).* —Oh, no! No serà cap monument de fusta, de pedra o de metall. Ningú gosarà gravar-hi cap inscripció infamant. Al voltant hi haurà arbres i mates que formaran un tancat viu que amagarà als ulls dels homes totes les taques del passat. L'oblit ho cobrirà tot, no veient-se re de lo que fou en Joan Gabriel Borkman.

BORKMAN *(am veu ronca).*—Aquesta es l'obra de caritat que vols fer?

SENYORA BORKMAN. — No pas am les meves propries forces: no goso refiar-men. Però he educat a qui m'ajudarà, consagrant la seva vida an aquesta unica tasca. Viurà una vida de puresa, d'elevació, de llum,

de manera que la teva vida de tenebres haurà desaparegut sense deixar rastre.

BORKMAN *(ombrivol i amenaçador).* — Si s tracta de l'Eduart, diga-ho desseguida.

SENYORA BORKMAN *(mirant-lo fermament en els ulls).* — Sí, es de l'Eduart, del meu fill... an el qual tu vols fer la victima expiatoria dels teus pecats.

BORKMAN *(mirant a l'Ella).*—Del més fosc dels meus crims.

SENYORA BORKMAN *(redreçant-se).* — D'un crim referent a un altre? Pensa en el teu crim referent a mi! *(Midant-los a tots dos amb aire triomfant).* Però no us escoltarà pas! Quan el cridaré en la meva ruïna, vindrà! Ell no vol estar sinó al meu costat! *(Parant tot-d'una l'orella.)* Ja l sento! Es ell!... Es ell, l'Eduart! *(L'Eduart obre violentment la porta del vestibol i se precipita en la cambra. Porta l'abric i el barret posats.)*

EDUART *(palid i ansiós).* — Per amor de Déu, mamà! Què passa? *(A l'adonar-se den Borkman, que està dret al peu de la porta del fons, se cohibeix i es treu el barret. Després d'un moment de silenci.)* Què vols de mi, mamà? Què ha succeit?

SENYORA BORKMAN *(obrint els braços).*—Vui veure-t, Eduart! Vui tenir-te al costat meu... sempre!

EDUART *(cohibit).* — Tenir-me al costat teu... sempre?... Què vols dir?

SENYORA BORKMAN. — Sí, al costat meu, al costat meu! Volen arrancar-te del meu costat!

EDUART *(reculant un pas)*. — Ah! Ja ho sabs?

SENYORA BORKMAN. — Sí. Tu també?

EDUART *(mirant-la, sorprès)*. — Si jo ho sé? Jo? Es clar, naturalment!

SENYORA BORKMAN. — Ah! Un complot a la meva esquena! Eduart! Eduart!

EDUART *(vivament)*. — Mamà! Però, a què t refereixes?

SENYORA BORKMAN. — Ho sé tot. Sé que la teva tia ha vingut per arrancar-te del meu costat!

EDUART. — Tia Ella!

ELLA RENTHEIM. — Oh! De primer deixa-m parlar, Eduart.

SENYORA BORKMAN *(continuant)*. — Vol que jo t cedeixi an ella! Vol fer-te de mare, Eduart! Vol que d'aquí endavant siguis el seu fill i no l meu! Vol deixar-te tot lo que posseeix! Vol que deixis el teu nom per agafar el seu!

EDUART. — Es veritat això, tia?

ELLA RENTHEIM. — Sí, es veritat.

EDUART. — Es la primera vegada que sento parlar de tot això. Per què vols que torni a viure a casa teva?

ELLA RENTHEIM. — Perquè veig que t perdré del tot si t quedes aquí.

SENYORA BORKMAN *(am duresa)*. — Jo tel pendré, veritat? Estarà ben fet!

ELLA RENTHEIM *(am mirada suplicant).* — Eduart, la perdua serà massa crudel. Sapiga-ho: estic sola i la mort m'espera.

EDUART. — La mort?

ELLA RENTHEIM. — Sí, la mort. Vols assistir-me fins als meus ultims moments, entregar-te a mi sense reserves, com si fossis el meu propri fill? Vols...

SENYORA BORKMAN *(interrompent-la).* — ... trair a la teva mare, i pot-ser també l teu dever, la teva missió en aquest món? Vols fer-ho, Eduart?

ELLA RENTHEIM. — Estic condemnada. Contesta-m, Eduart.

EDUART *(vivament emocionat).* — Tia, tu has sigut molt bona per mi. A casa teva la meva infantesa ha transcorregut tranquilament i am tota felicitat... felicitat com mai cap criatura n'hagi conegut de millor...

SENYORA BORKMAN. — Eduart! Eduart!

ELLA RENTHEIM. — Oh! Quina alegria d'haver-te deixat un record així!

EDUART. — Però tu m demanes un sacrifici que no puc fer-te. No puc consagrar-me per complert an aquest acte de pietat filial.

SENYORA BORKMAN *(triomfant).* — Ah! Ja ho sabia bé prou! No l conquistaras, Ella! No l conquistaras!

ELLA RENTHEIM *(dolorosament).* — Sí: ja veig que tu me l'has tornat a pendre.

SENYORA BORKMAN. — Es veritat. Es meu i el guardo. No es cert, Eduart? Tenim de fer el camí junts, tu i jo.

EDUART (*sostenint una lluita interior*). — Mamà... no puc callar-t'ho per més temps.

SENYORA BORKMAN (*inquieta*). — Què?

EDUART. — Que no farem gaire camí plegats, mamà.

SENYORA BORKMAN (*aterrada*). — Què vols dir?

EDUART (*enardint-se*). — Déu meu! Mamà, pensa que sóc jove! Aquesta fortor de presó acabarà per ofegar-me!

SENYORA BORKMAN. — Eduart!

EDUART. — Sí, mamà: aquí m'ofego!

ELLA RENTHEIM. — Doncs, vine am mi, Eduart.

EDUART. — Ah! Tia, aquí o a casa teva, tot es igual. No hi ha més que 1 cambi de casa: sempre es presó. Sortiria del foc per caure a les brases...

SENYORA BORKMAN (*agitada, però procurant dominar-se*). — Que la casa de la teva mare es una presó!

EDUART (*amb impaciencia creixent*). — En bona fe, no trobo altra paraula. Idolatria... solicitut malaltiça... què sé jo! El fet es que no puc soportar-ho més!

SENYORA BORKMAN (*mirant-lo am mirada grave i profonda*). — Oblides el fi al qual has consagrat la teva existencia, Eduart?

EDUART (*no podent-se contenir*). — Com? Di-

gues més aviat que ets tu que li has consagrada. Tu has substituit la teva voluntat a la meva i jo no he tingut mai el dret de voler! Ja n'estic cançat d'aquest jou! Sóc jove, mamà! Cal no oblidar-ho. *(Llençant una mirada cortès i plena de deferencia envers Borkman).* No puc consagrar la meva vida a expiar les faltes d'un altre... sigui qui sigui aquest altre.

SENYORA BORKMAN *(amb angoixa creixent).* — Qui t'ha cambiat així, Eduart?

EDUART *(torbat).* — Qui? Que no puc cambiar per propri impuls?

SENYORA BORKMAN. — No, no. Tu sofreixes una influencia extranya. No estas sota la de la teva mare, ni sota la... de la teva mare adoptiva.

EDUART *(amb aire de valentia forçada).* — No obeeixo més que a mi mateix, mamà, i no sofreixo altra influencia que la de la meva propria voluntat.

BORKMAN *(avançant cap a l'Eduart).* — A veure. Potser a l'ultim ha arribat la meva hora.

EDUART *(am fredor complimentosa).* — Què vol dir amb això, papà?

SENYORA BORKMAN *(sarcastica i desdenyosa).* — Es lo que jo també m pregunto.

BORKMAN *(sense torbar-se).* — Escolta-m, Eduart. Estas disposat a seguir an el teu pare? Ningú pot esser rehabilitat per un altre. Això no són més que quimeres i somnis,

amb els quals t'han breçolat aquí... entre aquestes quatre parets. Encara que portessis una vida tant edificant com la de tots els sants del paradís, jo no hauria avançat ni un pas.

EDUART *(fredament respectuós).*— Es la pura veritat.

BORKMAN. — Sí, es la veritat. No guanyaré re consumint-me en la contrició i capbusant-me en la penitencia. Durant tots aquests anys he tractat de sostenir me en l'esperança i el somni; però d'això no n trec re. Ja he acabat de somniar.

EDUART *(inclinant-se lleugerament).*— I què pensa fer, papà?

BORKMAN.—Vui rehabilitar-me jo mateix, començant per baix. Solament el present i el pervindre d'un home poden rescatar el seu passat. Vui treballar, treballar sens treva per tornar a la vida de la meva joventut, a la d'avui dia, cent vegades millor. Vols venir am mi i ajudar-me a refer la meva existencia?

SENYORA BORKMAN *(acompanyat d'un gest).* — No ho facis pas, Eduart!

ELLA RENTHEIM *(calorosament).* — Sí, sí: ajuda-l, Eduart!

SENYORA BORKMAN. — Ets tu que li dones aquest consell? Tu, que no fa gaire deies que t trobaves sola i moribonda?

ELLA RENTHEIM. — Oh! No hi fa re!

SENYORA BORKMAN. — Sí, no hi fa re, no es cert, mentres no s quedi am mi?

ELLA RENTHEIM. — Tu ho has dit, Gunilda.

BORKMAN. — Què hi dius an això, Eduart?

EDUART *(afligit)*. — Que no puc, papà. M'es impossible.

BORKMAN. — Doncs, què vols fer, digues?

EDUART *(animant-se)*. — Sóc jove! Vui viure! Viure la meva propria vida!

ELLA RENTHEIM. — Sense sacrificar algunes setmanes per illuminar la fi d'una pobra vida que s'apaga?

EDUART. — Jo prou ho voldria, però m'es impossible.

ELLA RENTHEIM. — Fins tractant-se d'una persona que t'estima per sobre de tot?

EDUART. — Tant cert com existeixo, no puc, tia.

SENYORA BORKMAN *(mirant-lo severament)*. — I la teva mare? Ja no hi ha re, doncs, que t lligui an ella?

EDUART. — T'estimaré sempre, mamà; però no puc continuar vivint no més que per tu. No sóc pas fet per la vida que vols imposar-me.

BORKMAN. — Doncs, bé, torno a dir-t'ho: ajunta-t am mi. La vida, Eduart, es el treball. Anem pels camins de la vida i treballem plegats.

EDUART *(am passió)*. — Oh! No vui treballar en aquest moment! Sóc jove! No me n'havia adonat fins ara! El foc de la joventut circula per totes les meves venes. No vui treballar! Vui viure, viure, viure!

SENYORA BORKMAN *(ferida d'un pressentiment).* — Eduart! A què anomenes tu viure?

EDUART *(brillant-li ls ulls).* — Vui ser feliç, mamà!

SENYORA BORKMAN. — I on vas a buscar-la la felicitat?

EDUART. — Ja l'he trobada!

SENYORA BORKMAN *(fent un xiscle).*— Eduart! *(L'Eduart corre cap a la porta del vestibol i l'obre.)*

EDUART *(cridant).* — Fanny! Ja pots entrar! *(La senyora Wilton, amb abric, apareix en el llindar de la porta.)*

SENYORA BORKMAN *(aixecant els braços).* — Senyora Wilton!

SENYORA WILTON *(intimidada lleugerament, interrogant l'Eduart am la mirada).* — De debò puc entrar?

EDUART. — Sí, ja pots venir. Ho he dit tot. *(La senyora Wilton entra. L'Eduart tanca la porta darrera d'ella. La senyora Wilton s'inclina amb afectació davant den Borkman, el qual li respon amb una salutació muda. Curt silenci.)*

SENYORA WILTON *(moderant la veu, però am to resolut).*—Així, doncs, ja ho saben tot. M'estava allí com una culpable que acaba de desencadenar la desgracia damunt d'aquesta casa.

SENYORA BORKMAN *(lentament, mirant-la am fixesa).* — Vostè ha trencat els darrers lli-

gams que m feien estimar la vida. *(Amb explosió.)* Però... això no es possible!

SENYORA WILTON. — Comprenc molt bé, senyora Borkman, que això li sembli impossible!

SENYORA BORKMAN.— Vostè mateixa sen deu donar ben bé compte.

SENYORA WILTON.—Més aviat diré que això no es possible. I, no obstant, es.

SENYORA BORKMAN *(girant-se cap a l'Eduart).* — Eduart, això no està gens bé!

EDUART. — Mamà, tota la meva felicitat es aquesta; la gran, l'inefable felicitat que illumina la vida. Es tot lo que puc dir-te.

SENYORA BORKMAN *(retorcent-se les mans, a la senyora Wilton).* — Ah! Com ha sabut enganyar-lo i fer-lo caure a la trampa, an el meu desgraciat fill!

SENYORA WILTON *(aixecant el cap amb arrogancia).* — S'equivoca, senyora.

SENYORA BORKMAN. — Que m'equivoco, diu?

SENYORA WILTON. — Jo no l'he enganyat. L'Eduart ha vingut a mi voluntariament, i jo he anat a trobar-lo an ell de ma plana voluntat.

SENYORA BORKMAN *(midant-la am decisió).*— Sí, vostè... Ja ho crec!

SENYORA WILTON *(procurant dominar-se).* — Senyora Borkman, en la vida humana hi ha forces que sembla que vostè ignora que existeixen.

SENYORA BORKMAN. — Quines forces són aquestes?

SENYORA WILTON. — Les que obliguen a dos sers a unir per sempre llurs destins... a pesar de tot.

SENYORA BORKMAN *(burleta)*. — Jo m creia que vostè estava unida per sempre... amb un altre.

SENYORA WILTON *(am tò breu)*. — Aquest altre m'ha abandonat.

SENYORA BORKMAN. — Però es viu, segons diuen.

SENYORA WILTON. — Per mi es com si fos mort.

EDUART *(intervenint)*. — Sí, mamà: per ella es com si fos mort. I, després, què se m'endona d'aquest altre!

SENYORA BORKMAN *(am mirada severa)*. — Així, tu estaves enterat de tot, doncs.

EDUART. — Sí, mamà: ho sé tot, tot, tot!

SENYORA BORKMAN. — I no t preocupes de re?

EDUART *(am desdeny superbiós)*. — Com? T'ho repeteixo: no vui més que una cosa: la felicitat. Sóc jove! Vui la vida, la vida, la vida!

SENYORA BORKMAN. — Sí, tu ets jove, Eduart; massa jove.

SENYORA WILTON *(am to ferm i grave)*. — Estigui segura, senyora Borkman, que li he dit tot lo que hi ha per dir: no li he amagat re del meu passat. Més d'una ve-

gada li he recordat que jo tenia set anys més que ell...

EDUART *(interrompent-la)*. — Bah! Això feia molt temps que ho sabia, Fanny.

SENYORA WILTON.—No l'ha espantat re, re.

SENYORA BORKMAN. — De debò? I vostè no podia senzillament treure-l de casa, tancar-li la porta? Això es lo que hauria hagut de fer!

SENYORA WILTON *(mirant-la i moderant la veu)*. — Això m'era impossible, senyora Borkman.

SENYORA BORKMAN. — Per què?

SENYORA WILTON. — Perquè també busco la meva felicitat, jo.

SENYORA BORKMAN *(am to burleta)*. — Hm! La seva felicitat... la seva felicitat...

SENYORA WILTON. — Fins aleshores jo no sabia lo que era la felicitat. Per tard que vingui, no puc refusar-la.

SENYORA BORKMAN. — Fins quan li sembla que durarà aquesta felicitat?

EDUART *(interrompent-la)*. — El temps no hi vol dir re, mamà.

SENYORA BORKMAN *(encolerisada)*. — I que n'ets de cego! Que no veus on te conduirà tot això?

EDUART. — No m preocupa l pervindre. No em preocupa re. En fi, vui viure, vui viure la vida.

SENYORA BORKMAN *(dolorosament)*. — I es això lo que tu anomenes la vida?

EDUART. — Però, que no veus la seva boniquesa?

SENYORA BORKMAN *(retorcent-se les mans).* — Ah! Haver de soportar aquesta vergonya!

BORKMAN *(desde l fons de l'habitació, am veu fibladora).* — Ja hi hauries d'estar acostumada an aquestes coses, Gunilda.

ELLA RENTHEIM *(am veu suplicant).* — Borkman!

EDUART *(també am veu suplicant).* — Papà!

SENYORA BORKMAN. — Veure sempre al meu davant el meu fill, el meu propri fill, unit amb una... amb una...

EDUART *(interrompent-la am duresa).* — Tu no veuras re, mamà... Estigues tranquila, perquè no m quedaré pas aquí.

SENYORA WILTON *(am to ferm i decidit).* — Sí, senyora Borkman: ens en anem l'un i l'altre.

SENYORA BORKMAN *(tornant-se palida).* — Vostè també? Junts, pot-ser?

SENYORA WILTON *(signant que sí).* — Men vaig a l'extranger, cap al mig-dia: acompanyo una noia... L'Eduart ve am nosaltres.

SENYORA BORKMAN. — Sen va am vostè... i una noia?

SENYORA WILTON. — Sí, am la Frida Foldal, que viu a casa meva. Vui fer-li apendre de musica.

SENYORA BORKMAN. — De debò?

SENYORA WILTON. — Sí. No puc pas deixar-

la anar tant lluny tota sola, pobra criatura!

SENYORA BORKMAN *(reprimint un somriure).* — Què hi dius, tu, Eduart?

EDUART *(un xic torbat, arronsant les espatlles).* — Déu meu, mamà! Ja que la Fanny ho vol...

SENYORA BORKMAN *(fredament).* — Quan sen van, si es que puc saber-ho?

SENYORA WILTON. — Aquesta mateixa nit... d'aquí una estona. El meu trineu tancat ens espera allà baix, davant de la casa dels Hinkel.

SENYORA BORKMAN.—Ah!... Vet-aquí lo que significava aquesta vetllada!

SENYORA WILTON *(somrient).*—Ont estavem tots sols, l'Eduart i jo .. i la Frida, s'entén.

SENYORA BORKMAN. — Aont es ara ella?

SENYORA WILTON. — En el trineu, que ns espera.

EDUART *(molt torbat).* — Comprens, mamà? Jo volia estalviar-te, a tu i als altres, tot aquest...

SENYORA BORKMAN *(aclaparada).* — Que volies anar-ten sense despedir-te?

EDUART. — Sí. Ho hauria preferit. Hauria valgut més per tot-hom. Les maletes estaven a punt, tot estava arreglat; però han vingut a buscar-me, i aleshores... *(Allargant-li les dugues mans.)* Adéu, mamà.

SENYORA BORKMAN *(refusant-lo amb un gest).* —No m toquis!

EDUART *(am dolcesa)*. — Són les teves ultimes paraules, aquestes?

SENYORA BORKMAN *(am duresa)*. — Sí.

EDUART *(girant-se vers a l'Ella Rentheim)*. — Està bé. Adéu, tia.

ELLA RENTHEIM *(extrenyent les mans de l'Eduart entre les seves)*.—Adéu, Eduart. Viu, doncs, la teva vida... i sigues feliç, tant feliç... com puguis ser-ho...

EDUART. — Gracies, tia. *(Inclinant-se davant den Borkman.)* Adéu, papà. *(En veu baixa, a la senyora Wilton.)* Enllestim.

SENYORA WILTON *(en veu baixa)*.—Sí, anem-nos-en desseguida.

SENYORA BORKMAN *(am somriure maliciós)*. — ¿Es prudent, senyora Wilton, que s'endugui am vostè aquesta noia?

SENYORA WILTON *(responent al somriure, i en to mig de broma, mig seriós)*. — Els homes són tant inconstants, senyora Borkman!... I les dònes també!... Quan l'Eduart se cansi de mi... i jo d'ell... es precís que l pobre xicot tingui am qui consolar-se. Això valdrà més per l'un i per l'altre.

SENYORA BORKMAN.—I vostè mateixa, doncs?

SENYORA WILTON. — Oh! Jo sempre sabré arreglar-me. Passin-ho bé.

(Sen va per la porta del vestibol. L'Eduart queda un moment indecís, però després se gira i la segueix.)

SENYORA BORKMAN *(juntant les mans)*. — Ja no tinc fill!

BORKMAN *(prenent una resolució tot-d'una).* —Avant, doncs! Me trobaré sol en la tempestat! El meu barret! El meu abric!

(Se precipita cap a la porta.)

ELLA RENTHEIM *(deturant-lo, angoixada).*— Aon vas, Joan Gabriel?

BORKMAN.—A la tempesta de la vida, ho sabs? Deixa-m, Ella!

ELLA RENTHEIM *(aguantant-lo fort).*—No, no t deixo! Estas malalt: t'ho conec a la cara.

BORKMAN.—Deixa-m marxar, te dic!

(Se desprèn de l'Ella i sen va per la porta del vestibol.)

ELLA RENTHEIM *(en el llindar de la porta).*— Gunilda! Ajuda-m a deturar-lo!

SENYORA BORKMAN *(en mig de l'escena i am veu freda i dura).*—No deturo ningú! Ningú, en aquest món! Que m'abandonin tots, tants com són! Que sen vagin lluny d'aquí... allà on vulguin! *(Donant tot-d'una un crit esfereidor.)* Eduart, no ten vagis! *(Se precipita cap a la porta, amb els braços oberts. L'Ella Renteim li barra l camí.)*

TELÓ

ACTE QUART

Un pati davant de la casa Rentheim. A la dreta s veu un troç de casa que surt enfòra. Al cap-d'amunt d'alguns graons baixos, la porta d'entrada. Al fons, tocant l'horisó, una davallada rapida plantada d'abets, que avança fins al pati. A l'esquerra, plantacions novelles. La tempesta ha acabat, i la terra està coberta d'una espessa capa de neu, igualment que ls arbres. La nit es fosca, i el cel es solcat per nuvolades, entre les quals, per breus moments, apareix feblement la lluna. Solament la neu il·lumina l paisatge amb una claror esblaimada.

Al cap-d'amunt de l'escala s veu en Borkman, la senyora Borkman i l'Ella Rentheim. En Borkman, laç i esmortuit, se repenja a la paret de la casa. Porta una capa vella tirada damunt de les espatlles i té a l'una mà un barret tou de feltre gris, i a l'altre un garrot. L'Ella Rentheim porta un abric sobre l braç. La senyora Borkman du l cap descobert: el seu fixú li ha caigut damunt de les espatlles.

ELLA RENTHEIM *(barrant el camí a la senyora Borkman).* — Es inutil que corris darrera d'ell, Gunilda.

SENYORA BORKMAN *(fòra de sí).* — Deixa-m passar! No vui que sen vagi!

ELLA RENTHEIM. — Es inutil, t'he dit. Ja no l'aconseguiras.

SENYORA BORKMAN. — No hi fa re! Deixa-m passar, Ella! El cridaré desde dalt de la costa. Els-e sentirà ben bé ls crits de la seva mare!

ELLA RENTHEIM. — No ls-e sentirà desde l fons d'un cotxe tancat.

SENYORA BORKMAN. — Però... encara no pot haver muntat.

ELLA RENTHEIM. — Sí. Fa estona que es dintre l cotxe.

SENYORA BORKMAN *(desesperada).* — Dintre l cotxe, dius? Al costat d'ella, aleshores! Al costat d'ella!

BORKMAN *(rient lugubrement).* — Pot tenir-se la seguritat de que en aquest cas no sentirà ls crits de la seva mare.

SENYORA BORKMAN. — No. . no m sentirà pas. *(Parant l'orella.)* Pts? Què es aquest soroll?

ELLA RENTHEIM *(també parant l'orella).* — Semblen cascabells.

SENYORA BORKMAN *(amb un crit ofegat).* — Es el seu trineu!

ELLA RENTHEIM. — O un altre.

SENYORA BORKMAN. — No! Es el trineu tan-

cat de la senyora Wilton. Ho conec amb el sò dels cascabells de plata. Escolteu! Ara passen per davant de nosaltres! Ara baixen la costa!

ELLA RENTHEIM *(vivament)*. — Gunilda! Si vols cridar-lo, ara es l'ocasió. Pot-ser, qui sab... *(Se senten els cascabells molt aprop, en el bosc.)* Cuita, Gunilda! Són aquí mateix.

SENYORA BORKMAN *(quedant un moment indecisa, i després, repensant-se i redreçant-se)*. —No; no l cridaré pas. Que l'Eduart Borkman me deixi, si vol! Que sen vagi lluny, ben lluny, cap a lo que ara ell anomena la vida i la felicitat.

(El soroll va perdent-se al lluny.)

ELLA RENTHEIM *(després d'un curt silenci)*.— Ja no se senten els cascabells.

SENYORA BORKMAN. — Semblaven la campana dels morts.

BORKMAN *(am riure sec, ofegat)*. — Ah! Ah! No es encara per mi que toca.

SENYORA BORKMAN. — No, però per mi i per qui m'ha abandonat.

ELLA RENTHEIM *(pensativa, baixant el cap)*.— Qui sab, Gunilda, si l crida més aviat a la vida i a la felicitat, com ell diu!

SENYORA BORKMAN *(sobresaltant-se i mirant-la durament)*. — A la vida i a la felicitat, dius?

ELLA RENTHEIM. — Al menos per alguns pobres moments.

SENYORA BORKMAN. — Li desitjaries la vida i la felicitat... amb ella?

ELLA RENTHEIM *(am calor)*. — Oh! Am tota la meva ànima!

SENYORA BORKMAN. — En aquest cas, la teva força d'amor es més gran que la meva.

ELLA RENTHEIM *(mirant al lluny davant d'ella)*. — Pot-ser es la privació la que alimenta aquesta força.

SENYORA BORKMAN *(fixant els ulls damunt d'ella)*. — Si es així, aviat seré tant forta com tu, Ella. *(Se gira i entra a la casa.)* *(L'Ella Rentheim queda un moment immobil, fixant la mirada amoinada sobre en Borkman; després li posa suaument la mà damunt l'espatlla)*.

ELLA RENTHEIM. — Joan: hauriem d'entrar també... Vine...

BORKMAN *(que sembla desvetllat en un sobresalt)*. — Jo?

ELLA RENTHEIM. — Sí: aquest aire es massa fred per tu. No t prova: t'ho conec a la cara. Entrem. Vine a escalfar-te a casa teva.

BORKMAN *(encolerisat)*. — Allà dalt, pot-ser, a la sala gran?

ELLA RENTHEIM. — No... més aviat abaix... a les habitacions d'ella.

BORKMAN *(am moviment i to de violencia)*. — Mai més tornaré a posar els peus en aquesta casa!

ELLA RENTHEIM. — On vols anar, doncs, Joan? Ara es tard i es molt fosc.

Borkman *(posant-se l barret)*. — De primer vui anar a visitar els meus tresors amagats.

Ella Rentheim *(am mirada ansiosa)*. — Què vols dir, Joan?

Borkman *(am rialla brusca)*. — Oh! No s tracta pas de diners robats que jo hagués amagat! No tinguis por, Ella! *(Interrompent-se i senyalant amb el dit)*. Mira! Qui es aquell que ve per allà?

(En Guillem Foldal, amb abric llarc cobert de neu, el barret tirat cap al front i un paraigua gran a la mà, desemboca pel cantó de la casa i avança am pena per damunt de la neu. Coixeja molt del peu esquerre.)

Borkman. — Guillem! Que hi véns a fer altra vegada aquí?

Foldal *(aixecant el cap)*. — Que Déu me perdoni!... Ets tu, Joan Gabriel? Davant de casa teva? *(Saludant.)* Veig que estas am la teva senyora.

Borkman *(en to breu)*. — No es pas la meva dòna.

Foldal. — Dispensa... Jo m creia... Com que he perdut les ulleres entre la neu... Però com es que tu, que no surts mai...?

Borkman *(am to despreocupat i jovial)*. — E qüestió de tornar-me acostumar a l'air lliure. Tres anys de detenció preventiva cinc de presó celular, vuit d'estar tanca allà dalt...

Ella Rentheim *(inquieta)*. — Borkman! Pe favor!

FOLDAL. — Pobre de mi!

BORKMAN. — A veure: què es lo que vols?

FOLDAL *(sempre desde l peu de l'escala)*. — Vinc per parlar-te, Joan Gabriel. Tenia necessitat de pujar a casa teva, a la sala... Ah! Aquesta sala... aquesta sala...

BORKMAN. — Tornes a casa meva, a pesar d'haver-te tret fòra?

FOLDAL. — Déu meu! Ja no men recordo!

BORKMAN. — Què tens al peu, que vas coix?

FOLDAL. — Ah, sí! Es cert: m'han tirat per terra.

ELLA RENTHEIM. — L'han tirat per terra?

FOLDAL. — Sí, un trineu.

BORKMAN. — Com? Com?

FOLDAL. — Un trineu am dos cavalls, que baixava al galop per la montanya. No he tingut temps d'apartar-me.

ELLA RENTHEIM. — I l'han tirat per terra?

FOLDAL. — Sí, senyora... o senyoreta. El trineu venia dret cap a mi... tot dret... M'ha fet caure... sobre la neu... ont he perdut les ulleres... El paraigua s'ha romput... *(Fregant-se l genoll.)* També ha rebut la cama.

BORKMAN *(am riure ofegat)*. — Sabs qui anava en el trineu, Guillem?

FOLDAL. — No. Com vols que ho sapiga, si era tancat i duia les cortinetes tirades? El cotxer no s'ha aturat ni un moment, tot i veient-me per terra. Però, que se m'endóna tot això! *(Amb alegria.)* Sóc tant feliç, ja ho veus, tant feliç!

BORKMAN. — Feliç?

FOLDAL. — Déu meu! No trobo la paraula exacta, però m sembla que es això. Sí: sóc feliç. Me passa una cosa extraordinaria, que no me l'esperava, Joan Gabriel! Es precís que t faci participar de la meva alegria!

BORKMAN *(am rudesa)*. — Està bé: fes-men participar, però enllesteix.

ELLA RENTHEIM. — De primer digues al teu amic que entri, Borkman.

BORKMAN *(am duresa)*. — Ja t'he dit que no entraré més!

ELLA RENTHEIM.—Però, que no sents lo que diu? Un trineu l'ha tirat per terra.

BORKMAN. — A qui no han tirat per terra una vegada a la vida? Cal tornar-se a aixecar i no fer cas de res.

FOLDAL.—Es molt profon lo que acabes de dir, Joan Gabriel. No t'enfadis pas. En poques paraules te contaré lo que m'ha passat.

BORKMAN *(am veu endolcida)*. — Sí, fes-me aquest favor, Guillem.

FOLDAL. — Escolta, doncs: aquest vespre, tornant de casa teva, he trobat una carta. Mai diries de qui era?

BORKMAN. — De la teva filla Frida, oi?

FOLDAL. — Justament! Ho has endavinat! Sí: era una carta de la Frida... una carta molt llarga, que ha dut un criat. Sabs lo que deia?

BORKMAN. — Suposo que s despedeix de tu i de la seva mare.

FOLDAL. — Es ben cert. Que bé ho endavines, Joan Gabriel! Sí: ella m parla de l'estimació que li porta la senyora Wilton i em fa saber que aquesta senyora vol endur-se-len a l'estranger per fer-li apendre de musica. La senyora Wilton ha arribat a l'extrem d'escullir un bon mestre perquè li dongui lliçons durant el viatge. Com pots compendre, la noia està un xic endarrerida en certes qüestions.

BORKMAN *(ofegant un esclat de riure)*. — Sí, sí, sí. Ja comprenc, Guillem. Ho comprenc molt bé!

FOLDAL *(continuant am calor)*. — Figura-t! Fins aquest vespre no ha sabut aquest projecte de viatge, en aquella vetllada... sabs... Hem. Am prou feines ha tingut temps d'escriure-m. T'asseguro que es una carta molt bonica, plena d'afecte, i en la qual no s'hi veu el més petit rastre de desdeny pel seu pare. Quin pensament més delicat despedir-se per carta! *(Rient.)* Però no m'enganyarà!

BORKMAN *(am mirada interrogadora)*. — I això?

FOLDAL. — Ella m'escriu que marxen demà al matí, a primera hora.

BORKMAN. — Com? Com? Ella diu que marxen demà?

FOLDAL *(rient i fregant-se les mans)*. — Però jo sóc mal pensat. Ara men vaig a casa la senyora Wilton...

BORKMAN. — Aquesta nit?

FOLDAL. — Es clar! No es pas tant tard! Si es tancat, trucaré. Oh, sí! Es precís que vegi a la Frida abans no sen vagi... Vaja, bona nit, bona nit.

BORKMAN.—Espera-t un xic, pobre Guillem... Pots estalviar-te aquesta mala caminada.

FOLDAL. — Per mor del meu peu, vols dir?

BORKMAN. — Sí. I ademés perquè no podras entrar-hi, a casa la senyora Wilton.

FOLDAL. — Oh! Vaia si hi entraré! M'agafaré a la campaneta i trucaré fins que vinguin a obrir-me. Vui veure a la Frida i la veuré.

ELLA RENTHEIM.—La seva filla ja ha marxat, senyor Foldal.

FOLDAL *(aterrat)*. — La Frida ha marxat? N'està segura? Qui li ha dit?

BORKMAN. — El seu futur professor.

FOLDAL. — Com? El coneix an aquest professor? Qui es?

BORKMAN. — Un estudiant que s diu Eduart Borkman.

FOLDAL *(radiant d'alegria)*.—El teu fill, Joan Gabriel! Es an ell que s'enduu?

BORKMAN. — Sí: ell ajudarà a la senyora Wilton a educar la teva filla.

FOLDAL. — Grat sia a Déu, la noia està en bones mans. Però, n'estas ben segur que ja han marxat?

BORKMAN. — Anaven en el cotxe que t'ha tirat per terra.

FOLDAL *(juntant les mans)*. — Quan penso

que la meva filla va en aquell cotxe tant bonic!

BORKMAN *(baixant el cap)*.—Sí, sí, Guillem... La portaran lluny, la teva filla... I el jove Borkman també... Escolta: has sentit els cascabells de plata?

FOLDAL.—Com? Cascabells de plata, dius? Eren cascabells de plata? De plata de debò?

BORKMAN.—Es clar! Tot es de primera, tant a fòra com a dins del trineu.

FOLDAL *(am dolça emoció)*.—Quina cosa més extranya es la felicitat! Mai se sab d'ont ens ve! Es el meu talent, el meu poc talent poetic, que en la meva filla s'ha transformat en musica. Haurà servit per alguna cosa que jo hagi sigut poeta. Gracies an això, ella coneixerà aquest gran món que jo no més he vist en els meus somnis encantats. La meva filla anant en un trineu tancat, al sò de cascabells de plata!

BORKMAN.—...i passant per damunt del còs del seu pare...

FOLDAL *(am joia)*.—Ah! Bah! Què se m'endóna lo que pugui succeir-me, mentres la meva filla... Ja que he arribat tard, no puc fer sinó entornar-men a casa i consolar a la seva mare, que està plorant aprop de l'estufa.

BORKMAN.—Ah! Plora?

FOLDAL *(somrient)*.—Figura-t! L'he deixada plorant com una madalena.

BORKMAN.—I tu rius, Guillem?

FOLDAL.—Sí, jo ric. Com que ella, pobra dòna, no veu més enllà del seu nas... Vaja, adéu! Es una sort que l tranvia passi per davant de casa. Adéu, Joan Gabriel. Adéu! Passi-ho bé, senyoreta. *(Saluda i sen va coixejant.)*

BORKMAN *(quedant un moment immobil i mirant davant d'ell).* — Adéu, Guillem. No es pas la primera vegada que passen per damunt del teu còs, pobre amic!

ELLA RENTHEIM *(mirant-lo i dissimulant la seva angoixa).* — Estas molt palid, Joan; molt palid!

BORKMAN. — Es l'aire de presó que fa allà dalt.

ELLA RENTHEIM. — Mai t'havia vist així.

BORKMAN. — No? Com que mai deus haver vist cap presidari en llibertat...

ELLA RENTHEIM. — Oh! Si tu volguessis entrar dintre am mi, Joan!

BORKMAN. — Cessa l teu cant de sirena. Ja t'he dit que...

ELLA RENTHEIM.—T'ho prego! Es pel teu bé! *(La Malena apareix en el llindar de la porta.)*

MALENA. — Dispensi. La senyora m'ha dit que tanqui la porta d'entrada.

BORKMAN *(en veu baixa, a l'Ella).* — Ja ho veus: volen tancar-me.

ELLA RENTHEIM *(a la Malena).* — El senyor no s troba gaire bé i vol respirar un xic d'aire.

MALENA. — Sí; però la senyora m'ha dit...

ELLA RENTHEIM. — Ja tancaré la porta jo mateixa. Deixi la clau en el pany.

MALENA. — Molt bé diu, senyoreta. Com vostè vulgui. *(Sen va.)*

BORKMAN *(un moment immobil, parant l'orella, i baixant després, precipitadament, l'escala)*. — Ja estic en llibertat, Ella! Ja no m'agafaran mai més!

ELLA RENTHEIM *(alcançant-lo.)* — Ets completament lliure, a casa teva, Joan. Vas i véns quan vols.

BORKMAN *(en veu baixa, com si tingués por)*.— Mai més tornaré a entrar a casa meva! Que s'hi està bé aquí, de nit! Si tornés a pujar a la sala, el sostre s'abaixaria i les parets s'extrenyerien per ofegar-me... per aplastar-me com una mosca...

ELLA RENTHEIM. — Però, aon vols anar?

BORKMAN. — Tot dret davant meu. Vui veure si puc habituar-me a la llibertat, a la vida, al tracte dels homes... Vols venir am mi, Ella?

ELLA RENTHEIM. — Jo? En aquest moment?

BORKMAN. — Sí, sí... en aquest moment.

ELLA RENTHEIM. — Però, fins ont anirem?

BORKMAN.—Tant lluny com podrem caminar.

ELLA RENTHEIM. — Ja t'hi has pensat bé? Es de nit, a l'hivern, fa fred i hi ha neu.

BORKMAN *(am veu ronca i ofegada)*. — Ah! Que té por per la seva salut, la senyoreta? Es cert: està un xic malalta...

Ella Rentheim. — Es per la teva salut que tinc por!

Borkman. — Ah! Ah! Ah! La salut d'un mort! Me fas riure, Ella! *(Avança alguns passos.)*

Ella Rentheim *(seguint-lo i posant-se-li al costat.)* — Què deies?

Borkman. — Deia «la salut d'un mort». Te recordes de les paraules de la Gunilda: «Queda-t extès allà ont ets»?

Ella Rentheim *(en tò resolut, embolicant-se am l'abric).* — Vindré am tu, Joan.

Borkman. — Sí, sí, Ella. Nosaltres dos som fets l'un per l'altre. *(Caminant.)* Vine! *(Han arribat fins al peu de les plantacions de l'esquerra, per entre les quals desapareixen de mica en mica. Se perden de vista el pati i la casa. El paisatge cambía lentament, tornant-se accidentat, montanyós, cada vegada més selvatge.)*

La veu d'Ella Rentheim *(a la dreta, en el bosc.)*—Cap ont anem, Joan? No sé on sóc.

La veu de Borkman *(desde un punt més elevat).* — Vés avançant sempre seguint les meves petjades.

La veu d'Ella Rentheim.—Que n tenim necessitat de pujar tant amunt?

La veu de Borkman *(acostant-se).* — Hem de seguir el camí tortuós.

Ella Rentheim *(que encara no s veu).*—Oh! Ja no puc més!

Borkman *(a la dreta, en un recó del bosc).* —

Vine! Vine! Ja som al cim! Abans hi havia un banc.

ELLA RENTHEIM *(apareixent entre ls arbres).* Te recordes d'aquell banc?

BORKMAN. — Podras reposar-hi.

(Han arribat a un petit pla descobert, darrera del qual s'eleva una pujada rapida. A l'esquerra, cap al fons de les montanyes, una vasta perspectiva sobre l fiord i sobre ls puigs que s veueu al lluny. El petit pla està cobert d'una espessa capa de neu. A l'esquerra, un arbre mort; al peu de l'arbre, un banc amb espatller. En Borkman, i darrera d'ell l'Ella Rentheim, avancen penosament për damunt de la neu.)

BORKMAN *(aturant-se al peu de la davallada a l'esquerra).* — Mira, Ella.

ELLA RENTHEIM *(alcançant-lo).* — Què, Joan?

BORKMAN *(indicant am la mà)* — Tota aquesta plana que s'extén al davant nostre... al lluny... al lluny...

ELLA RENTHEIM. — Aquest es el banc on veniem abans a seure. Les nostres mirades encara se n'anaven més lluny.

BORKMAN.—Les nostres mirades se n'anaven al país dels somnis.

ELLA RENTHEIM *(baixant tristament el cap).* Al país de la vida somniada. Ara aquest país està cobert de neu .. i l'arbre vell es mort.

BORKMAN *(sense escoltar-la).*—Veus allà baix, en el fiord, la fumera dels vaixells grans?

Ella Rentheim. — No.

Borkman. — Doncs, jo ls veig... Solquen les aigües; fan circular la vida d'un cap a l'altra de la terra; porten el calor i la llum a milers d'ànimes humanes. Aquest es el món que jo volia crear, el món dels meus somnis.

Ella Rentheim *(en veu baixa).* — Dels teus somnis irrealisats.

Borkman. — Dels meus somnis irrealisats... *(Parant l'orella.)* Sents el soroll que puja del riu, allà baix? Les fabriques treballen, les meves fabriques, totes les que jo volia crear. Escolta: es el treball de nit. Van nit i dia. Escolta! Escolta! Les rodes giravolten i els cilindres rondinen... per tot arreu... per tot arreu... Sents, Ella?

Ella Rentheim. — No.

Borkman. — Doncs, jo sí.

Ella Rentheim *(inquieta).* — Me sembla que t'enganyes, Joan?

Borkman *(entusiasmant-se cada vegada més).* — Oh! Veus, tot això no són més que les meravelles sembrades al començament del reialme.

Ella Rentheim. — Del reialme? Quin reialme vols dir?

Borkman. — Del meu reialme. Del reialme que anava a apoderar-me en el moment... en el moment en que vaig morir.

Ella Rentheim *(en veu baixa, extremint-se).* — Joan! Oh, Joan!

BORKMAN. — Vet-el-aquí sense defensa i sense amo... a la disposició dels bandolers, del pillatge. ¿Veus, Ella, aquesta cadena de montanyes que s'extén al lluny? Les unes pugen a cavall de les altres. Tot això es el meu reialme, gran, profon, inagotable!

ELLA RENTHEIM. — Oh! Però, quina halenada de glaç ens ve d'aquest reialme!

BORKMAN.—Per mi es una halenada de vida. Els esperits tributaris me saluden. Són allí els milions captius: jo ls-e sento. Els filons sinuosos s'encorben, se bifurquen i vénen cap a mi com si fossin braços suplicants. Jo ls veia al voltant meu i m'enrotllaven com fantasmes vivents la nit en que, am la llanterna a la mà, vaig baixar als soterranis de la casa de banca. Ah! Imploraveu la vostra deslliurança i jo l'he intentada! No vaig tenir prou força per aixecar el tresor, i va tornar a caure a l'abim. *(Obrint els braços.)* Però, us ho dic molt baix, en el silenci de la nit: us estimo, an els que esteu capbuçats en l'abim i en les tenebres i en la mort aparent! Jo us estimo, riqueses que demaneu la vida, i estimo l vostre seguici de poder i d'honors. Us estimo, us estimo, us estimo!

ELLA RENTHEIM *(amb indignació que cada vegada pot contenir menos)*. — Sí! Es allà que descendeix el teu amor, Joan! Es allà que l'has amagat! Mentrestant, aprop teu,

a la llum del dia, bategava un cor humà calorós i ple de vida. Aquest cor tu l'has mort. Has fet pitjor que això, ah! mil vegades pitjor: l'has venut per... per...

BORKMAN *(com ferit per un extremiment mortal).*—...per un reialme, oi?... pel poder... pels honors...

ELLA RENTHEIM. — Sí: ja t'ho he dit no fa gaire. Tu has mort la vida d'amor en la dòna que t'estimava... i que tu també estimaves tant com t'era possible. *(Aixecant un braç.)* Es per això que t'ho predic, Joan Gabriel Borkman: no cobraras mai el premi del matador. No entraras mai triomfalment en el teu reialme de glaç i de tenebres!

BORKMAN *(acostant-se an el banc am passos vacilants i deixant-s'hi caure pesadament).* — Temo molt que la teva predicció s realisarà, Ella.

ELLA RENTHEIM *(al costat d'ell).* — No t'espantis, per xò, Joan: no podria succeir-te re millor.

BORKMAN *(cridant, i posant-se la mà crispada damunt del pit).* — Ah! *(Am veu feble.)* Ella m'ha deixat!

ELLA RENTHEIM *(saccejant-li l braç).* — Què tens, Joan?

BORKMAN *(deixant-se anar contra l'espatller del banc).* — He sentit una mà glaçada que m'extrenyia l cor.

ELLA RENTHEIM. — Una mà glaçada, dius? Joan!

BORKMAN *(entre-dents).* — No... no glaçada... una mà de ferro. *(S'enfonsa en el banc.)*

ELLA RENTHEIM *(traient-se vivament el seu abric i cobrint amb ell an en Borkman).* — No tinguis por! Vaig a demanar auxili! *(Camina alguns passos cap a la dreta, s'atura, torna, polsa molta estona an en Borkman i li posa la mà a la cara. Am veu dolça i segura).* No... Val més que sigui així. Això val més per tu, Joan Gabriel. *(Extén el seu abric damunt d'ell i s'asseu al peu del banc, en la neu.)*

(Curt silenci. La senyora Borkman, amb abric, avança pel bosc, a la dreta, precedida de la Malena, que porta un fanal encès.)

MALENA *(baixant el fanal).* — Sí, sí, senyora. Veig els seus passos marcats a la neu.

SENYORA BORKMAN *(buscant am la mirada).* — Sí, són aquí. Estan asseguts en el banc. *(Cridant.)* Ella!

ELLA RENTHEIM *(aixecant-se d'un bot).* — Que ens busques?

SENYORA BORKMAN *(durament).* — Es clar que sí!

ELLA RENTHEIM *(indicant am la mà).* — Mira, Gunilda: es aquí.

SENYORA BORKMAN. — Adormit!

ELLA RENTHEIM *(fent que sí).* — Profondament i per molt temps, me sembla.

SENYORA BORKMAN *(llençant un crit).* — Ella! *(Dominant-se i baixant la veu.)* Això ha succeit... voluntariament?

Ella Rentheim. — No.

Senyora Borkman *(com traient-se un pes de sobre.)*—Així .. no ha sigut am la seva propria mà?

Ella Rentheim. — No. Una altra mà, una mà de ferro i de glaç, li ha arrancat el cor.

Senyora Borkman *(a la Malena).* — Vagi a demanar auxili. Cridi an algú de la casa.

Malena. — Sí, senyora. *(En veu baixa.)* Verge Santissima! *(Sen va pel bosc, a la dreta.)*

Senyora Borkman *(dreta, darrera l banc).* — Es l'aire de la nit, que l'ha mort...

Ella Rentheim. — De segur.

Senyora Borkman. — ...an ell, l'home fort.

Ella Rentheim *(davant del banc).* — Que l vols veure, Gunilda?

Senyora Borkman *(amb un gest de refús).* — No, no... *(Baixant la veu).* Era debil com una criatura: no ha pogut soportar l'aire lliure.

Ella Rentheim. — Més aviat ha mort de fred...

Senyora Borkman *(movent el cap).* — De fred, dius?... Fa molt temps que l fred l'ha mort...

Ella Rentheim *(mirant-la i baixant el cap).* — I que ha fet de nosaltres dugues ombres.

Senyora Borkman. — Tens raó.

Ella Rentheim *(am somriure dolorós).*—Un cadavre i dugues ombres: vet-aquí lo que ha fet el fred.

SENYORA BORKMAN. — Sí: el fred del cor. . Ara podem donar-nos les mans, Ella.

ELLA RENTHEIM. — Me sembla que sí.

SENYORA BORKMAN. — Que les dugues bessones uneixin les seves mans per damunt del qui han estimat tant.

ELLA RENTHEIM. — I les dugues ombres per damunt del mort.

(La senyora Borkman i l'Ella Rentheim uneixen llurs mans per damunt del banc.)

TELÓ

DEL MATEIX TRADUCTOR

MOLIÈRE: **L'Avar.** Comedia en cinc actes